

Monatová, Lili

Výchovné problémy defektních

In: Monatová, Lili. *Problémy speciální pedagogiky*. Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, c1984, pp. 39-84

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122074>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

II. VÝCHOVNÉ PROBLÉMY DEFEKTNÍCH

Výchovné působení na defektní je v popředí zájmu speciální pedagogiky a má svou specifickou funkci. Klade na vychovatele, učitele, odborného pedagoga, lékaře, zdravotní a sociální pracovníky i všechny vedoucí mimořádné nároky. Jeho základním cílem je ovlivňovat postižené tak, aby se mohli v maximální míře začlenit nebo aspoň přizpůsobit podmínkám života ve společnosti, mít k ní pozitivní vztah a vytvářet tak u nich kladný postoj k výchově, k vzdělávání, k pracovní, veřejně prospěšné, zájmové i k rekreační činnosti.

Dosažení maximálního stupně společenského a pracovního uplatnění a subjektivního uspokojení předpokládá, že se postiženému umožní, aby se vzdělával a pracoval na úrovni, která je pro něho optimální a aby postupoval tak daleko a tak rychle, jak mu to dovozuje jeho schopnosti. Kdyby tyto pracovní úkoly speciální pedagogiky jakkoli selhávaly, jedinec by zůstával na nižší úrovni než by odpovídalo jeho možnostem. Nevhodné nebo nedostačující plnění speciálně pedagogických úkolů, znamená ztrátu osobních kvalit, nedostatečné využití předpokladů, které člověk ve svém vývoji měl, takže dochází k jeho poškození, nemožnosti přiměřeně se zapojit do života a tím i k nadměrnému zatížení společnosti. Plnění úkolů speciální pedagogiky a dosažení nejvyšších možných stupňů socializace je praktickým naplněním požadavku socialistického humanismu a jedním ze závažných úkolů socialistické společnosti.

1. SOCIALIZACE A SPECIÁLNÍ VÝCHOVNÉ PŮSOBNÍ

Při řešení otázek speciální pedagogiky vystupuje výrazně do popředí cíl, kterého má být dosaženo. Také ve speciálních podmínkách je výchozím činitelem všestranného harmonického rozvoje jedince snaha, aby se mohl co nejlépe uplatnit ve společnosti, aby u něho vznikaly předpoklady pro úspěšnou socializaci. Vytváření sociálních vztahů je proces, v jehož průběhu se člověk přizpůsobuje poznenáhlu společenským požadavkům okolí. Současně vrůstá do společenských norem, osvojuje si je a učí se s nimi jednat v souladu. Postupně se stávají samozřejmými i pro defektního, takže se ztotožňuje se společenskými institucemi a přebírá ustálená rozhodnutí společnosti. Proces socializace má rozhodující význam pro celkové dozrávání a vývoj osobnosti i pro for-

mování individuálních vlastností každého jedince. Z mnohých požadavků si některé vybírá, ty překračuje a přetváří, v jiných může zůstat naopak i pod úrovní socializace, celkově však je podstatné, aby úroveň sociálních vztahů odpovídala možnostem postižených.

Na dosažení vysokého stupně socializace se podílí celá naše společnost. Výchova začíná v rodině, která by měla být pro všechny členy kladným vzorem, aby se snížilo procento defektů, které zavinuje nevhodné rodinné prostředí a vadné rodinné působení. Na tuto péči navazuje výchovně vzdělávací proces ve veřejných institucích pro defektní děti a mládež, případně v institucích normálních, jejichž úkolem je individuální práce, aby školní výsledky byly kladné. V dospělosti se přenáší těžisko na pracoviště, ale i na léčebny, lázně, nemocnice a na ústavy sociálního zabezpečení. Ve stáří je výraznější společenská péče o jedince s různými defekty, stoupá počet těch, kteří potřebují zvláštní přístup.

Základním úkolem je vytvářet soustavně takové podmínky, aby se postižení mohli rozvíjet a uplatnit co nejlépe ve společnosti, ve výchovně-vzdělávacím a pracovním procesu, a aby reagovali pozitivně na výchovné vlivy, aby se mohla uskutečnit úspěšně jejich socializace. Na stupeň defektivit působí rozsah a hloubka defektu, schopnost jej překonat nebo zmírnit, a kromě toho záleží i na sebehodnocení defektního. S těmito faktory jsou v úzkém vztahu problémy socializace a resocializace. Socializace znamená schopnost zapojit se do společnosti, formovat k ní pozitivní vztahy, resocializace opětne, tzn. nové včlenění do společenských podmínek po překonání poruchy sociálních vztahů, které již dříve u jedince existovaly nebo se nově vyvinuly. Pro posouzení možností uplatnit se ve společnosti je potřebné zjistit, jakého stupně socializace může postižený dosáhnout, v jakém je vztahu s určitým druhem defektu a v kterém věku má být socializace či resocializace zahájena. V některých případech jde pouze o změněné předpoklady k vykonávání různých činností, jindy o snížené možnosti.¹

Míra zapojení do výchovně vzdělávacího a pracovního procesu i do společenského života není u všech defektních osob stejná. Lze proto rozlišit několik stupňů socializace, které dělí Miloš Sovák na integraci, adaptaci, utilitu a inferioritu.² Integrace předpokládá úplné začlenění a splynutí defektního se společností zdravých lidí ve výchově, vzdělávání, v pracovním uplatnění i ve společenském soužití. Jedinec je zcela nezávislý a samostatný, je ve veškerém jednání a činnosti naprosto rovnocenným spolužákem, vrstevníkem, partnerem nebo spolupracovníkem. Nevyžaduje zvláštní přístup společenského prostředí, protože defektivita u něho buď vůbec nevznikla nebo se s ní zcela vyrovnal. Je pro něho charakteristická úplná socializace.

Druhým o něco nižším stupněm socializace je adaptace, kterou

¹ Zdeněk Helus, K základním problémům sociálního učení, *Pedagogika* ročník 14, 1964, č. 5; Zdeněk Helus, *Psychologické problémy socializace osobnosti*, SPN, Praha 1972.

D. Krech, R. S. Crutchfield, E. L. Ballachey, *Člověk a společnost*, SAV, Bratislava 1968; Czesław Czapów, Stanisław Jedlewski, *Resocializační pedagogika*, SPN, Praha 1981, str. 23–90.

² Miloš Sovák, *Nárys speciální pedagogiky*, str. 20–21.

lze charakterizovat jako způsobilost postiženého přizpůsobovat se společenským podmínkám. Záleží na jeho individuálních vlastnostech, na jeho schopnostech a potřebách, zda se dovede včlenit mezi ostatní defektní, ale zejména mezi zdravé lidi tak, aby byl přijat prostředím, do něhož nově přichází nebo ve kterém žije. Tyto situace mu mohou činit jisté nesnáze, protože u něho mohou přetrvávat určité zbytky defektivy, nebo může mít komplexy méněcennosti a oba tyto momenty mohou do jisté míry komplikovat nebo narušovat jeho uplatnění ve škole, na pracovišti, nebo ve společnosti.

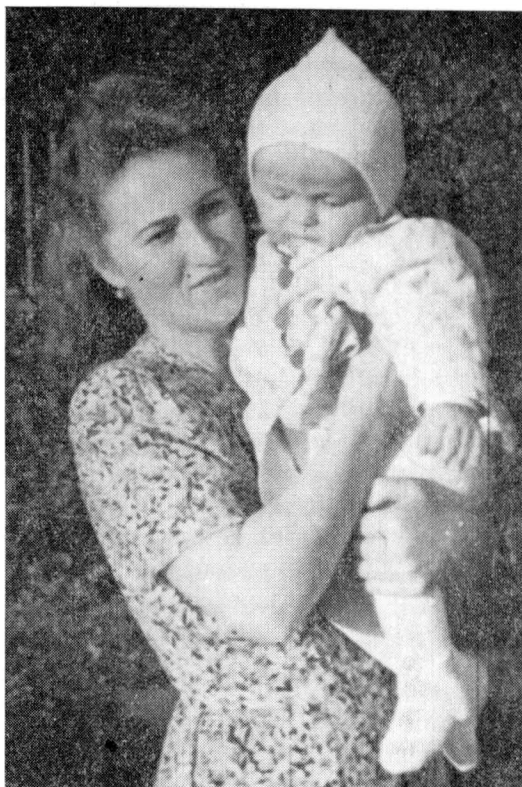
Proto vyžaduje určité ohledy, porozumění, povzbuzování, zvyšování sebevědomí, optimismus a taktnost v jednání, ale současně přiměřenou náročnost a systematickou činnost. Úspěšné výsledky ve vzdělávání a v pracovní činnosti přispívají také k uplatnění ve společnosti. Vytvoření a zachování těchto podmínek může vést k rozvoji sociální samostatnosti defektního.

Utilita je dalším ještě nižším stupněm socializace a znamená již jen pouhou sociální upotřebitelnost defektního, protože je ve svém vývoji omezen. Jeho zařazení do výchovně vzdělávacího procesu, do pracovní činnosti a do společnosti vyžaduje dohled a řízení. Takto postižený člověk již není samostatný, a je dokonce v mnohém závislý na jiných lidech. Může se proto pouze částečně socializovat a nemůže žít zcela samostatně. V případech, u nichž nelze dospět ani k sociální upotřebitelnosti, jde o nejnižší stupeň socializace, o inferioritu. Typická je sociální nepoužitelnost s vyčleněním ze společnosti. Takové jednotlivce je nutno zabezpečovat odpovídajícím způsobem, případně zvolit ošetrovací péči v ústavu sociálního zabezpečení. Je pro ně charakteristická úplná nesamostatnost, vyžadující naprostou pomoc při zajišťování nejzákladnějších životních potřeb. Při inferioritě nelze mluvit jen o poruše sociálních vztahů, ale dokonce o jejich nevytvoření, případně o jejich ztrátě. Vzhledem k tomu, že ani primitivní socializace není možná, dochází k segregaci, tj. k vyloučení ze společnosti.

Úroveň sociálních vztahů závisí jednak na druhu defektu a na jeho stupni, jednak na příležitostech, které poskytuje jedinci sociální prostředí, v němž žije. Sociální vztahy vznikají a formují se ve společnosti, jejich další rozvoj ovlivňuje škola a je-li postižený zaměstnán, pak také pracoviště. Dosažený stav výchovy a vzdělání je výsledkem pedagogického, většinou speciálně pedagogického působení. Současně je rozhodujícím činitelem socializace možnost rozvoje psychiky defektního, jeho stránky rozumové, citové, volní a vývoje celé jeho osobnosti. Na všech těchto činitelích závisí, zda u postiženého vznikne a vyvine se defektivita, zda ji bude možno zmírnit či odstranit, nebo naopak zda se bude postupně, případně i náhle prohlubovat. U jednotlivých defektů je třeba počítat s různým stupněm socializace, který je do značné míry ovlivňován i stupněm defektivy a věkem, kdy defekt vznikl.

Vytváření sociálních vztahů prochází ve vývoji člověka čtyřmi obdobími. Začíná elementární socializací, která zahrnuje první rok života kojence, kdy je naprosto závislý na dospělých. Do šesti měsíců je *sociálně pasivní*, reaguje však libě na přítomnost a zájem vychovatelů. V druhé polovině prvního roku se stává *sociálně aktivním*,

navazuje různým způsobem kontakt s blízkými lidmi. Prvním předpokladem pro dosažení tohoto cíle je, aby dítě vyrůstalo v radostném a harmonickém prostředí. Rozvíjení společenských vztahů má vliv na celý duševní vývoj, zejména na oblast citovou a rozumovou. Vzhledem k tomu, že defektní kojenci jsou ve svém vývoji opožděni, má stálý kontakt s do-

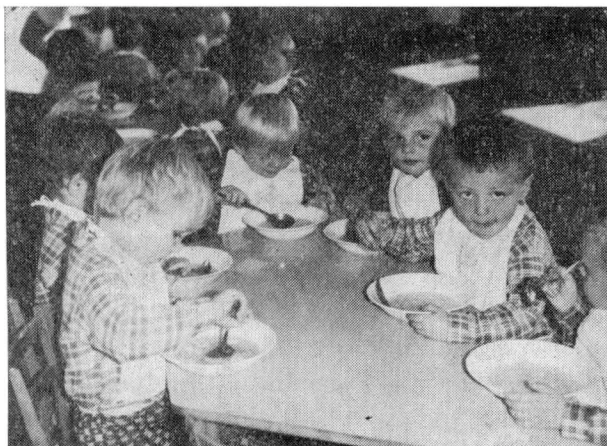

Obr. 10. Vytváření elementární socializace kojence

spělými zvlášť důležitou funkci. U jednotlivých defektů lze pozorovat rozdílné projevy dětí, proto vyžadují speciální přístup a zvýšenou výchovnou péči. Kladný vztah k dítěti je v tomto věku hlavním faktorem, který utváří předpoklady pro jeho příznivou socializaci. Chladný, lhostejný a nevšímavý postoj je závažnou příčinou opožďování zdravých dětí, u defektních se projevuje mnohem výrazněji a může mít také hlubší a trvalejší následky.

Po prvním roce nastává období rodinné socializace. Závisí v utváření vztahu dítěte k malému okruhu členů rodiny — v první řadě k rodičům a k sourozencům. Děti dávají v tomto věku přednost dospělým, přesto však jsou rády v dětské společnosti. Vznikají mezi nimi pestré a cenné kontakty. Úspěšná rodinná socializace je nutným předpokladem pro pozdější začlenění dítěte do dětského kolektivu a pro uplatnění mezi dospělými. V tomto věku se prohlubuje náklonnost k matce, kterou se učí mít dítě rádo. Současně je důležité, aby i s ostatními

blízkými lidmi mělo dobré zkušenosti. Jeho chování závisí na tom, jak se k němu chovají především členové rodiny. Nemá-li trpět chudostí projevů, nedostatečnou náklonností, je potřebné, aby mohlo prožívat pocit lásky a pocit bezpečí. Pro osvojení kladných vzájemných vztahů mezi dětmi, je důležitý laskavý příklad rodičů, který batole se samozřejmostí napodobuje.

Obr. 11. Socializace starších batolat v jeslích při stolování

Postoj dítěte k ostatním lidem určují citové vztahy, které vznikají a jsou typické pro rodinné prostředí. Prvořadě jsou kladné citové prožitky, především radost a optimistická atmosféra. Záporné city jako je strach, žárlivost, závist, hněv by měly být jen občasným zážitkem. Současně je ovšem nutné navýkat dítě na různá rozumná omezení a učit je podřizovat se vychovatelům. Promyšlený výchovný systém je připravuje k přijetí složitějšího sociálního řádu a k respektování autorit.

Vzhledem k tomu, že socializační proces má zvláštní význam u defekt-

Obr. 12. Počátky veřejné socializace čtyřletých dětí na pískovišti

ních, je žádoucí zapojovat je v útlém věku co nejdříve do společnosti a současně zahájit speciální výchovu. Děti tohoto věku jsou přizpůsobivé, i když se u nich vyskytuje nějaký defekt, reagují kladně na vlivy sociálního prostředí, vrůstají do něho a snaží se vyrovnat s požadavky, takže jsou připravovány již v tomto období pro život ve společnosti normálních zdravých lidí.

Některé projevy a způsoby chování i jednání však defektní dítě přesně nevnímá, nemá možnost je bezprostředně opakovat a mimovolně si osvojovat. Vyžaduje proto zvláštní péči, speciální přístup. To platí především pro jedince s defekty zraku, sluchu, řeči a s tělesnými vadami, u nichž je však možno dospět ke kladným výsledkům. Složitější je situace u poruch intelektu a u sdružených defektů, kde celkové opoždění komplikuje výrazně rozvoj socializace.

Obr. 13. Projev sociálního soužití

Dalším stadiem je období veřejné socializace. Po čtvrtém roce potřebuje dítě *styk s dětmi* stejného věku, aby se naučilo navzájem se respektovat a pomáhat si. Současně se prohlubují sociální vztahy v rodině, vznikají *nové vztahy k učitelce* a ostatním pracovníkům v mateřské škole i *k dalším lidem*. Sociální kontakty, které se vytvářejí v předškolním věku, se mění ve školním období v *sociální soužití*. Žáci jsou stále více ovlivňováni hodnocením kolektivu. Defektní dítě si začíná zřetelněji uvědomovat svou odlišnost, a proto potřebuje *pozitivní přístup* ze strany učitelů i spolužáků. Jeho socializace probíhá příznivě tehdy, je-li možno je pozitivně ovlivňovat, působit na ně ve shodě se společenskými požadavky a současně mu zajistit optimální vývojové možnosti. Speciální výchova a vzdělávání se organicky napojuje na socializační proces. Je důležité využít efektivně zejména prvních deset let života dítěte, aby mohlo *vrůst a plně se začlenit* do školního kolektivu a nezačala se u něho *projevovat nepřizpůsobivost*, neboli *maladaptace*, aby nebylo hodnoceno jako *inadaptní*.

Defekt, který má svůj počátek v pubertě, postpubertě či v dospělosti, může narušit již vytvořené, existující sociální vztahy, může dokonce jejich další vývoj zcela přerušit. *Resocializace* mládeže a dospělých by měla být zahájena co nejdříve po vzniku defektu a měla by doplňo-

vat léčebnou péči. Cílem je dosáhnout dobrého uplatnění ve společnosti a v zaměstnání. Postižený potřebuje kladný přístup, porozumění, současně však také náročnost na plnění požadavků a úkolů, aby se u něho vytvářela nová snaha po úspěšném znovuzачlenění mezi zdravé lidi. Aktivní vztah k životu, k učení a k práci, ale též k zajímavým činnostem přispívá k udržení dřívějších a k formování nových společenských vztahů.

Je to velice zodpovědný a náročný úkol, protože každého člověka vychovává řada institucí — rodina, jesle, mateřská škola, další stupně školy, dětské a mládežnické organizace, případně školní družina nebo dětské domovy, internáty pro mládež i pro dospělé, osvětová zařízení, sdělovací prostředky, pracoviště a společenské organizace, ve stáří případně domovy důchodců. Ovlivňují ho přátelé, sousedé i nahodilé situace. Každé působení vyvolává nějakou stopu v psychice člověka, zanechává určité změny, které jsou někdy nepatrné, jindy však velice výrazné a dlouhodobé.

Veškeré úsilí je třeba zaměřovat na *formování a upevňování kladných reakcí* a vytvářet vnitřní přesvědčení o správnosti určitého úkolu či požadavku. U defektních je důležité *zabránit vzniku záporných reakcí*, protože vedou nejen k nesouhlasu a k pasivitě, ale často i k pocitu ukřivdění a k trvalejší depresi. Je jistě zřejmé, že mezi defektem a psychikou postižených je těsný vztah. Je potřebné sledovat, jak na ně defekt působí, jaký má vliv na vývoj jedince a jak dosáhnout toho, aby probíhal příznivě, zejména pokud jde o rozvoj osobnosti, zvláště charakteru. Každý nápadnější defekt odlišuje člověka od ostatních lidí, komplikuje mu do jisté míry možnost zapojit se a uplatnit se bez překonání jistých bariér do řady činností, které vyžadují spolupráci, začlenění do kolektivu spolužáků, spolupracovníků, vrstevníků při učební, studijní, pracovní činnosti, do her či zábav ostatních. Tím vzniká pro defektního mimořádná společenská i životní situace, převažují při ní často nepříjemné subjektivní nebo i objektivní zážitky, protože je často přecitlivělý a je nezřídka buď omezován nebo vylučován z některých činností. Takový přístup postiženého zraňuje a utvrzuje v pocitu výjimečnosti, takže si uvědomuje hlouběji svou odlišnost a také na danou situaci nepřiměřeně reaguje a často se s ní nedovede sám vypořádat.

Je i mnoho dalších situací, které postiženému neustále jeho stav připomínají. Jsou to mnohé zákazy různých činností, časté návštěvy u lékařů, četné pobyty v nemocnicích, v léčebnách a v ozdravovnách, kde se může vytvářet hospitalismus, kterým jsou ohrožené zejména děti. Nedostatečným kontaktem s blízkými lidmi může docházet i k citové depriaci, a to má nepříznivý dopad na pozitivní vývoj defektního.

Dále je to nemožnost vyrovnat se po všech stránkách zdravým lidem, čímž trpí hlavně pubescenti a postpubescenti, protože jsou omezováni ve výběru svých přátel, zájmových činností i ve volbě povolání. Děti školního věku bývají osvobozovány od některých vyučovacích předmětů, pokud navštěvují normální základní školu, což na ně někdy působí záporně, protože si uvědomují výrazněji svou vadu. Kromě toho vzniká řada dalších životních nesnází, které připomínají defektním trvale jejich odlišnost.

Nápadnost, která se začíná uplatňovat v jednání a chování defektních

vedla H. Hanselmanna k rozlišení *tří druhů reakcí*:³ v prvním případě využívají svůj defekt k vymáhání výhod a proto přímo své postižení předvádějí. Další se naproti tomu odklánějí od společnosti, uzavírají se do sebe a stávají se bázlivými, nesmělymi až plachými. U třetí skupiny se často oba způsoby reakcí u téhož jedince střídají, a to někdy velmi rychle, v krátkém časovém intervalu, neboť jde o značnou nevyváženost osobnosti.

U defektního mohou nastávat i trvalejší komplexy méněcennosti, někdy i když vzácněji, naopak projevy nadřazenosti, které pak ovlivňují záporně jeho vztahy ke společnosti a někdy dokonce i k nejužšímu rodinnému kruhu. Tyto nepříznivé projevy vznikají tím, že se postižený srovnává s ostatními lidmi, svou odlišnost si uvědomuje a často těžce prožívá. Tak je tomu např. u nevidomých a pohybově postižených, kdežto na neslyšící působí velice příznivě možnost používat posunkovou řeč, kterou nezná velká většina lidí normálně slyšících. Za určitých podmínek se mohou oba druhy komplexů fixovat a nebezpečně prohlubovat.

Pro optimální vývoj jedince má největší význam bezprostřední vedení a takové systematické výchovné působení, z něhož defektní či nemocný vycítuje zájem, snahu pomoci mu a přispět ke zlepšení jeho stavu a k celkovému rozvoji. Klade na pedagoga značné nároky, protože se každé postižení vyznačuje jinými problémy, které se promítají někdy zřetelněji, někdy méně výrazně do psychického života. Ani tentýž defekt se neprojevuje u každého stejně, protože každý člověk je jedinečnou neopakovatelnou osobností a vyrovnává se odlišně se svými obtížemi a překážkami v životě.

Vhodnými výchovnými vlivy lze velkou část defektních usměrňovat kladně a zabraňovat takto vytváření negativních prožitků. **V ý c h o v n é p ů s o b e n í** má proto být *povzbudivé*, vycházet z možností daného jedince a navazovat na ty oblasti, v nichž se může pozitivně rozvíjet, v nichž může být úspěšný, aby mohl mít radost a uspokojení z výsledků své činnosti. Důležitá je *správná motivace*, která podporuje formování *kladných postojů* k výchově, k vzdělávání, k práci i ke společnosti. Základní význam má rovněž *bipolárnost* výchovného působení, pro kterou je typické, že vychovatel vychází z tělesné, duševní a společenské úrovně vychovávaného a přizpůsobuje se jí. Přitom vyžaduje určité přiměřené činnosti, jednání a chování, aby se defektní mohl dál rozvíjet. Jde o vzájemný vztah za vedoucí role pedagoga či vedoucího pracovníka. *Přiměřenost* je při zadávání učebních či pracovních úkolů v popředí a je pro rozvoj osobnosti podstatná. Uvedené postupy vedou k aktivizaci a k samostatnosti postiženého, protože především tímto postupem lze získávat jeho zájem, snahu a kladné citové vztahy a ovlivňovat jeho uplatnění ve výchovně vzdělávacím procesu, na pracovišti i ve společnosti.

³ H. Hanselmann, Grundlagen zu einer Theorie der Sonderbeziehung (Heilpädagogik) Rotapfel Verlag, Zürich-Erlenbach 1941.

2. SLOŽKY SPECIÁLNÍ VÝCHOVY

Pod pojmem výchova rozumíme cílevědomé, plánovité a všestranné působení na jedince ve všech věkových obdobích jeho života v soulase s cíli a úkoly, které si naše společnost klade. Speciální výchova se zabývá soustředěným, systematickým ovlivňováním defektního člověka, respektuje jeho potíže a pečuje o jeho optimální fyzický a psychický vývoj a o osvojování určitých vědomostí, dovedností a návyků, rozvíjí jeho schopnosti, zájmy a potřeby a zaměřuje se na jeho pracovní způsobilost. Dále se snaží o to, aby si osvojil pravidla lidského soužití a aby dosáhl kladných morálních a charakterových vlastností. Zároveň ho připravuje pro plnění společenských funkcí i pro jeho osobní život.⁴ Realizace těchto požadavků se uzpůsobuje konkrétnímu poškození tak, aby defektní dospěl k co nejoptimálnějšímu výsledkům.

Speciální výchova je zaměřena na společenské důsledky defektů. Odhaluje tělesné a duševní schopnosti dětí, mládeže, dospělých i starých lidí a snaží se defekt odstranit nebo zmírnit a v těch případech, kdy to není možné, pěstuje náhradní funkce. Vyzbrojuje každého jedince přiměřenou vzdělaností úrovní a působí v rámci možnosti na jeho celkový příznivý vývoj. Aby mohla plnit všechny tyto významné úkoly, vychází z individuálních rozdílů mezi postiženými v oblasti tělesné, rozumové, citové, volní, návykové, zájmové, postojové, charakterové a respektuje druh i rozsah poškození. Současně směřuje speciální výchova ke společenské integraci či adaptaci defektních s respektováním jejich změněných schopností. Dosažení těchto cílů vyžaduje soustředěnou individuální péči, vytváření pozitivního vztahu k učení, k pracovní a zájmové činnosti, formování poznávacích, citových a volních procesů a plně rozvinuté osobnosti.

Viliam Gaňo upozorňuje správně na skutečnost, že plnění výchovných úkolů je závislé na charakteru jednotlivých defektů a na tom, jak se s nimi výchovný pracovník seznámil.⁵ Jistěže je obsah i rozsah jednotlivých výchovných složek rozdílný např. u jedinců rozumově zaostalých ve srovnání s tělesně postiženými. Proto je třeba poskytovat zvláštní místo všem složkám výchovy se zaměřením na ten který defekt. Z tohoto hlediska lze některé složky rozvíjet mnohem hlouběji a věnovat jim intenzivnější pozornost, případně je určitým způsobem modifikovat, kdežto jiné složky umožňují postiženým značně omezené využití (např. hudba pro nedoslýchavé).

Obecně lze konstatovat, že se ukazuje potřebné vyjít u defektního jedince ze složky tělesné. Patří sem *zdravotní a pohybová výchova a upevňování tělesné zdatnosti*.⁶ Plnění jejích jednotlivých úkolů je mimořádně závažné, protože tvoří základ pro ostatní výchovné složky. Tělesná výchova má neobyčejný význam pro rozvoj organismu postiženého, ať už jde o kteroukoliv vadu či poruchu.

⁴ Srovnej: Vladimír Jůva, *Pedagogika jako věda*, UJEP, Brno 1977, str. 13; T. A. Iljinová, *Pedagogika*, SPN, Praha 1972, str. 11.

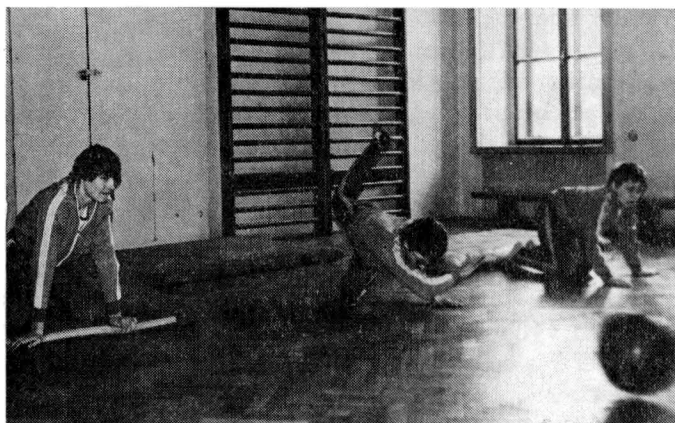
⁵ Viliam Gaňo, *Výchova defektních dětí*, str. 9–10.

⁶ Srovnej: Václav Stejskal, *Tělesná výchova*, in: Eudovít Bakoš a kolektiv, *Teória výchovy*, SPN, Bratislava 1968, str. 174–175.

Pro rozvoj pohybové úrovně má základní význam *pohybová výchova*. Její obsahová náplň bude odlišná např. u defektů tělesných, rozumových či smyslových. Ve všech případech však má pozitivní vliv pro rozvoj a upevňování zdraví, na zvyšování obratnosti, síly a odvahy. Dovoluje vytvářet koordinované pohyby a zdokonalovat a zlaďovat celou motoriku. Postiženým přispívá k otužování, případně i k uzdravování. Proto je důležitým faktorem pro vznik sebevědomí, celkové vyrovnanosti, duševní rovnováhy, sebejistoty a včlenění postižených do podmínek, v nichž žijí.

Není jistě náhodné, že je u řady defektů realizována nápravná a léčebná tělesná výchova, která vychází z charakteru postižení a je proto přísně individuální. Samozřejmě, že je doplňována kolektivní a skupinovou tělesnou výchovou, poněvadž výkony a výsledky těch, kteří usilují o zvládnutí cvičení a mají k tělesné výchově odpovědnější vztah, působí příznivě na některé pasivní, případně depresivní, někdy naopak lhostejné jednotlivce.

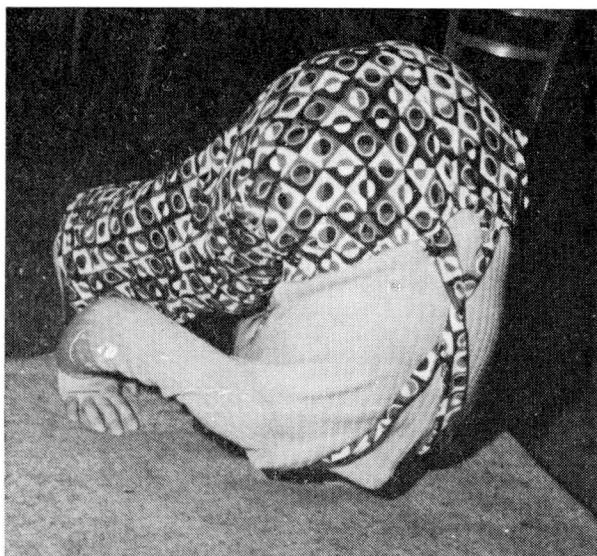
Dosažení úspěchu má samozřejmě velmi kladný vliv zejména na city a vůli, podporuje *vytrvalost* a *houževnatost* a vytváří pozitivní vztah k životu a ke společnosti. Na speciálních školách se zařazuje do výchovně vzdělávacího procesu tělesná výchova se zaměřením na typ dané školy a přizpůsobuje se výchovným cílům. Z některých tělovýchovných a sportovních disciplín se také pořádají soutěže a závody jako např. ve školách pro nevidomé, neslyšící, ale i pro tělesně vadné.

Obr. 14. Torball – sportovní hra v základní škole pro nevidomé

Zapojení pohybového analyzátoru do činnosti má podstatný vliv na formování pohybových dovedností a na zlepšení celkové výkonnosti jedince. Současně přispívá k zdokonalování obratnosti a k rozvíjení ostatních pohybových výkonů. Mezi rozvojem pohybovým, rozumovým, citovým a volním je velmi úzká souvislost, kterou je třeba mít zvláště při speciální výchově neustále na zřeteli.

Rozumová výchova defektních respektuje při plnění základních úkolů konkrétní defekty, tzn. že má např. zcela jiné možnosti u tělesně vadných než u rozumově či smyslově postižených, nebo dokonce u kombinovaných vad. U celé řady defektů poskytuje cennou kompenzaci za

Obr. 15. Zvyšování pohybové výkonnosti – kotoul je obtížným, ale zajímavým tělovýchovným prvkem

utrpený nedostatek, je-li náležitě rozvíjena a vytváří-li vychovatelé pozitivní přístup defektního k rozumové činnosti.

Vzhledem k tomu, že děti, které trpí nějakým nedostatkem od narození nebo z útlého dětství, bývají opožděné, je třeba věnovat v rámci rozumové výchovy mimořádnou pozornost výchově jazykové a výchově poznávacích schopností. Dále je to vědecká výchova, při níž získává mládež základní vědomosti a intelektuální dovednosti. Při správném postupu se k nim pojí rozvíjení návyků k rozumové práci. Východiskem a vyústěním rozumové výchovy je výchova k vědeckému světovému názoru. Má-li být rozumová výchova komplexní a úspěšná, je nemyslitelná bez uplatňování citových a volních procesů, které prostupují všechny její úkoly.⁷ Hlavní podmínkou začlenění defektních dětí, mládeže i dospělých do společnosti ve výchovně vzdělávacím procesu, při pracovní činnosti, při kontaktu s okolím i při všech ostatních situacích je *přiměřená rozumová úroveň*.

Cílem jazykové výchovy je zapojit dítě do lidské společnosti tak, aby se v ní uplatnilo. Jejím úkolem je rozšiřovat slovní zásobu, vyjasňovat představy, rozvíjet vyjadřování, upevňovat správnou výslovnost, formovat logické myšlení včetně myšlení abstraktního. Již rodina defektního dítěte má velkou zodpovědnost při vytváření počátků jeho řeči, protože na ní závisí, zda dítě bude na optimální úrovni. U komplikovaných defektů je podstatné, aby bylo dítě zařazeno včas do speciální mateřské školy pro děti s poruchami řeči, sluchu, zraku či s nedostatky intelektu, aby si mohlo řádně osvojovat jazykové dovednosti. U těchto skupin poškození je speciální nápravná péče nezbytná. Ve speciální základní škole

⁷ Lili Monatová, Otázky rozumové výchovy, UJEP, Brno 1978, str. 141–142.

Lze jednoznačně prokázat vliv těsného sepětí obou signálních soustav na kvalitu řečových projevů. Nedostatky ve vývoji vnímání a představ se zřetelně odrážejí ve vývoji řeči a myšlení, ovšem i působení druhé signální soustavy na první signální soustavu nelze podcenit.

U neslyšících se například nevyvíjí normálně řeč, což má negativní vliv na rozvoj myšlení, takže oba procesy zůstávají po celý život velmi názorné a konkrétní. Při slepotě se nevytvářejí zrakové složky slov, takže pojmy bývají neúplné. Je-li u sníženého intelektu činnost analyzátorů zpomalená, vyvíjí se řeč nedostatečně. Při speciální výchově je proto třeba vycházet v mnohem větší míře než u normálních dětí ze smyslové a pohybové výchovy.

Obr. 16. Jazyková výchova dětí při seznamování s přírodou

Po dobu návštěvy základní školy se věnuje na všech typech speciálních škol mimořádná péče jazykové výchově. Zejména přípravná oddělení mateřských škol mají své specifické úkoly, avšak i v prvním až čtvrtém ročníku je zvýšený počet vyučovacích hodin jazyka českého, např. ve školách pro žáky se sluchovými vadami, s poruchami řeči, intelektu atd.

V dalších úkolech rozumové výchovy tvoří východisko *v ý c h o v a* *p o z n á v a c í c h* *s c h o p n o s t í*. Začíná systematickou smyslovou výchovou, kterou se rozvíjí podle typu poškození analyzátorů zrakový, sluchový, čichový, chuťový, dotykový, pohybový a rovnováhy. Smyslové vnímání se takto může postupně stát spolehlivým základem poznávání. U některých defektů umožňuje soustavné procvičování zbylých analyzátorů kompenzaci za narušené nebo za zničené. Například neslyšící nahrazuje poškozený sluch zrakem, nevidomý zrak sluchem, hmatem, čichem. Zapojování vnímání do rozumové činnosti se stává východiskem pro tvorbu konkrétních a obecných představ a dovoluje stále efektivnější

Obr. 17. Rozvíjení poznávacích schopností – doplňování tvarů

Obr. 18. Postihování vztahů při seřazování obrázků

rozvoj myšlení. U celé řady defektů napomáhá formování rozumových schopností dobrá úroveň pozornosti a paměti.

Ve výchově defektních zaujímá významné místo rovněž *v ý c h o v a vědecká a v ý c h o v a vědeckého světového názoru*. Na tyto úkoly se rozumová výchova zaměřuje velmi intenzívně, vyžaduje

Obr. 19. Vědecká výchova – seznamování dětí se skupenstvím vody a páry

však upravení obsahové náplně a požadavků konkrétnímu defektu. Tam, kde není narušen intelekt jako např. u tělesně vadných, je zdůraznění vědecké a světónázorové výchovy plně na místě. Postižení se sami dožadují rozumových činností, vidí v nich možnost uplatnění a vyrovnání se zdravým vrstevníkům. U zrakových vad je nutné optimální přizpůsobení vychovatelů a prostředí postiženým. S většími komplikacemi je třeba počítat u jedinců s těžkými sluchovými vadami, kde nemožnost dostatečného rozvoje abstraktního myšlení se promítá záporně v chápání otázek jednotlivých vědních disciplín i ve formování dialekticko-materialistického světového názoru. Obdobně, ještě však hlouběji, jsou po této stránce postižení lidé s poruchami intelektu. Maximální přizpůsobení výchovného působení je proto nezbytné, včasnost systematického, individuálního výchovného přístupu může podstatně ovlivnit v pozitivním směru jejich vývoj.

Samozřejmostí je *těsné sepětí rozumové výchovy s vytvářením kladného citového vztahu a volných procesů při rozvíjení této složky výchovy*.

Platí to i o všech ostatních výchovných složkách a ve znásobené míře u defektních jedinců kterékoli věkové skupiny. Činnost, která člověka těší, ovlivňuje dlouhodobě postoj, zvyšuje aktivitu a přináší uspokojení z výsledků. Z tohoto poznatku vycházejí speciální pedagogové — učitelé, vychovatelé i odborní pracovníci — při výchově a vzdělávání defektních.

Neméně důležité postavení má estetická výchova, která má přivádět člověka k chápání krásy v přírodě a ve společnosti, k poznávání přístupných oblastí umění, rozvíjet jeho uměleckou aktivitu a tvořivost, estetizovat jeho osobnost, vkus a životní prostředí.⁸ U defektních je tato výchovná složka využívána jednak ve formě kompenzace za některé nedostupné činnosti např. za určité pohybové či pracovní výkony, jednak je přímo nepostradatelným reedukačním prostředkem, má léčebnou funkci, jde o *arteterapii*. Úkolem je dospět k tomu, aby se uplatňovala nejen při receptivním, ale zejména při aktivním zaměstnávání postižených. Působí nejen na rozumovou stránku, ale především na oblast citovou, protože zprostředkovává defektním řadu pozitivních prožitků, které jsou pro jejich přiměřený vývoj nepostradatelné. Tím dochází k aktivizování vůle a ke snaze věnovat se konkrétní činnosti. Jedinec je výkonnější, obratnější, schopnější a úspěšnější, což přispívá k jeho seberealizaci.

Zvláště u těžce postižených je základním úkolem pedagogických i rehabilitačních pracovníků dosáhnout tohoto stavu. K tomu, aby defektní chtěl být činný, je hlavně estetickovýchovné prostředí podstatným činitelem. Je proto také třeba věnovat této výchovné složce dostatek času, pozornosti a prostoru.

U celé řady defektů je důležité zaměřit se na *literární výchovu*. U těžce postižených dětí a mládeže přibližně od deseti let a u dospělých je často četba první aktivní činností, kterou se mohou zaměstnávat po vzniku choroby či úrazu. Úspěchem je dosáhnout tohoto stadia a je na odborných pracovnících, aby toto období nastalo co nejdříve. U dětí předškolního

Obr. 20. Literární výchova malé žákyně z prvního ročníku základní školy

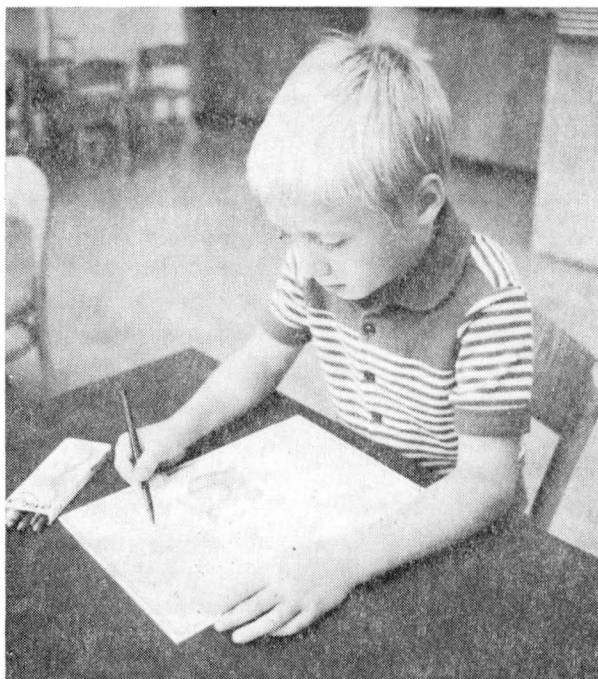
⁸ Vladimír Jůva, *Pedagogika jako věda*, str. 140.

a mladšího školního věku a u starších s poruchami zraku nelze podcenit význam pravidelného předčítání a vyprávění obsahu literárních děl různých druhů. Pro všechny věkové skupiny je neobyčejně přitažlivý poslech gramofonových a magnetofonových nahrávek básní i prózy našimi předními herci. Rozhlas umožňuje rovněž zpestření tohoto druhu včetně pravidelného zařazování pohádek, divadelních her, cestopisů i četby na pokračování.

K *hudební výchově* jsou vedeni jedinci se zrakovými vadami, zvláště

Obr. 21. Hudební výchova žáků základní školy pro nevidomé

Obr. 22. Výtvarná výchova v mateřské škole

nevidomí. Kromě zpěvu je i hra na hudební nástroj pojata do učebního plánu základních škol pro nevidomé, pro žáky se zbytky zraku a pro slabozraké žáky, jehož je organickou částí. Je kompenzací velmi výraznou a poskytuje bohaté zážitky, které jsou cennou náhradou za zrak. U všech ostatních defektů s výjimkou neslyšících, lze rozvíjet hudební výchovu v různém rozsahu s přihlédnutím ke konkrétnímu defektu. Hudební výchova se uplatňuje také při muzikoterapii při léčení koktavosti i jiných neurotických potíží, má svůj význam i u řady dalších defektů.

Neméně důležité postavení zaujímá *výtvarná výchova*, která je využívána rovněž jako *terapeutický prostředek*, zvláště při činnosti terapii. Kromě toho je součástí učebních plánů všech speciálních škol, je začleňována do programu v internátech pro defektní a má své opodstatnění a více než dvacetiletou tradici v rehabilitačních ústavech, v psychiatrických léčebnách, v dětských ozdravovnách, na různých odděleních v nemocnicích apod.

Touto činností nevzniká jen možnost zaměstnat postiženého a odvést tak jeho pozornost od potíží, které má, ale jejím dokončením vzniká i *výtvar*. Pacient či defektní nabývá takto postupně větší sebedůvěry a lépe se adaptuje ve speciálním zařízení. To všechno má pozitivní vliv na průběh jeho léčby, případně na vyrovnávání se s trvalým defektem. Celou řadu těchto činností a využitím různých materiálů a technik lze zejména u pohybově vadných, u jedinců s duševními chorobami i u některých dalších defektů dosahovat postupně větší obratnosti, dokonalejších pohybových výkonů, či výraznější duševní rovnováhy.

Obr. 24. Nápodoba pracovní činnosti dospělých u nevidomého dítěte

Estetická pohybová výchova, zvláště umělecká gymnastika, balet, tanec, krasobruslení i další disciplíny mohou plnit rovněž významné funkce při působení na defektní. Buď kompenzují některá poškození, např. u hluchoněmých, nebo jsou reedukačním prostředkem jako např. tanec u pohybově defektních nebo napomáhají vytvářet hlubší zájmy např. u těžko-

vychovatelné mládeže. Je třeba zaměřit mnohem intenzivnější pozornost právě na tento okruh a docenit hlouběji jeho možnosti.

Celkové *estetické prostředí, kulturní vztahy mezi lidmi, přírodní krásy, estetické výrobky*, atd. jsou nepostradatelným doplňkem soustavné estetické výchovy. Systematické vedení ve všech estetickových oblastech je nutno neustále prohlubovat a přivádět defektní cíleně k samostatné a uvědomělé aktivitě, protože může poskytnout mládeži, dospělým i starým lidem mnohem bohatší život, stát se náplní volného času nebo dokonce náhradou pracovní činnosti u těch, kteří nemohou být začleněni do zaměstnání pro komplikovanost svého defektu.

V popředí zájmu je též *výchova pracovní a technická*, jejímž úkolem je seznamovat člověka s vědeckými principy výroby a techniky, rozvíjet jeho vědomosti, dovednosti a návyky při používání různých nástrojů a strojů a upevňovat kulturu jeho pracovní činnosti.⁹ Pracovní výchova zahrnuje sebeobsluhu, běžné pracovní činnosti a společensky prospěšné práce. Je potřebné podporovat snahu dítěte již v předškolním věku, kdy ještě nerozlišuje mezi prací a hrou, ale chce samostatně vykonávat řadu činností s nimiž se setkává, protože nápodoba je jeho typickým projevem.

Zpravidla však lze konstatovat, že defektní dítě, které vstupuje do prvního ročníku speciální školy, je nesamostatné a po všech stránkách opožděné. Nemělo většinou možnost osvojit si ani nejjzákladnější úkony související se sebeobsluhou, tím méně některé přiměřené běžné práce. Takové děti potřebují speciální a individuální přístup, systematické vedení k samostatnosti již po celý předškolní věk.

Pro pedagogické pracovníky nastává svízelné a náročné období, v němž musí většinou vést nově přijaté žáky od počátku ke všem úkonům *sebeobsluhy*, od základní hygieny, samostatnosti při jídle, oblékání a ukládání oděvů, k pořádání svých věcí. Často se nedovedou šestiletí ani samostatně pohybovat po místnosti, tím méně po budově domova či školy. Postupně

Obr. 24. Nápodoba pracovní činnosti dospělých u nevidomého dítěte

⁹ Tamtéž, str. 140.

se žáci zaměřují i na *běžné pracovní činnosti* zejména v internátě. Plnění úkolů je nutno věnovat systematickou pozornost, protože zvláště u některých defektů vyvolává nezdar afekty či naopak depresi. Například nevidomý žák se učí zařazovat každou učební pomůcku na přesně stanovené místo, aby ji nemusel hledat. Většina pracovních činností musí být proto nejen osvojena, ale dovedena až do úrovně upevněných návyků.

Na všech speciálních školách je také součástí učebního plánu *pracovní vyučování*. V závislosti na charakteru defektu je zaměřeno na osvojování řady specializovaných pracovních dovedností buď náročnějších nebo jednodušších. Na zvláštních a pomocných školách je mu vyhrazen větší počet vyučovacích hodin, jinde naopak je rozsah i obsah upraven a omezen druhem a hloubkou postižení jako např. u kardiaků, u slabozrakých apod.

Mládež i dospělí jsou vedeni také k pravidelné *společensky prospěšné práci*. Zapojení mezi zdravé lidi má na ně pozitivní vliv, lze takto také rozvíjet sebevědomí a vytvářet pocity vlastní užitečnosti. Nejdůležitějším úkolem pracovní výchovy je usnadňovat defektnímu člověku uplatnění v životě a ve společnosti.

Ve školním věku a u mnohých jedinců je také v dospělosti a ve starším věku v popředí zájmu *technická výchova*. Její úkoly jsou na jednotlivých typech speciálních škol velmi různé. Praktická aplikace je přímo závislá na množství vědeckých poznatků, které si žáci mohou osvojit při teoretické výuce přírodovědných předmětů, zejména fyziky, chemie, matematiky a biologie. Je-li inteligence normální, záleží praktická aplikace teoretických vědomostí na celkovém tělesném a zdravotním stavu jedince. Největší uplatnění této složky výchovy je proto možné u lehčích pohybových vad a u obtížně vychovatelných. Slabozrací mohou např. vykonávat pouze lehčí praktické úkoly, nevidomí takové, kde není

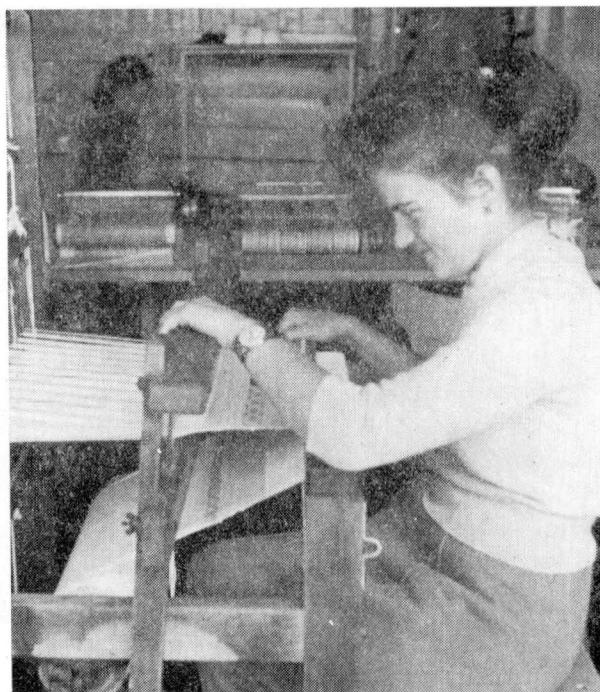
Obr. 25. Technická výchova — rýsování v základní škole pro nevidomé

nedostatek zraku na překážku činnosti. Při narušení rozumové stránky uplatňuje se téměř výhradně praktická manipulace s vybranými nástroji, případně s jednoduchými stroji a přístroji, kde je obsluha nenáročná, kde není nebezpečí úrazu a kde nemůže defektní poškodit nebo zavinit úraz spolupracovníků a ohrozit tak jejich zdraví. Samozřejmě, že při stanovení úkolů technické výchovy se vychází ze stupně poškození intelektu.

Pěčlivě a svědomitě realizovaná dlouhodobá pracovní a technická výchova je potřebná pro samostatný život defektních v dospělosti. Snahou proto je připravit každého jedince tak, aby byl soběstačný pokud to dovoluje jeho celkový zdravotní stav, našel pracovní uplatnění a mohl být pokud možno začleněn do pracovního procesu. U těžších případů je důležité dosáhnout toho, aby byl alespoň soběstačný.

Není proto jisté náhodné, že u celé řady defektů má činnostní terapie charakter *léčby prací* a je přímo součástí léčení. Může však být doplněna, nebo u předškolních dětí plně nahrazena *léčbou hrou*. Zaměstnání, činnost má postiženého dovést k přesvědčení, že se může uplatnit ve společnosti, že není člověkem odkázaným pouze na péči druhých. Současně může přispět k zapojení narušených funkcí do činnosti, jak je tomu např. u tělesně vadných. Lze přímo konstatovat, že tato složka výchovy může plnit rehabilitační funkci v širokém slova smyslu.

V počátečních etapách bývají někdy nesnáze zejména s pubescenty a staršími lidmi, u kterých je nutno překonávat kladným přístupem nedůvěru ve vlastní síly, depresi, nechuť zapojit se do činnosti, případně

Obr. 26. Léčba jako součást komplexní terapie při pohybovém defektu

obavy, že by si mohli činností ublížit. Po prvním úspěchu však zpravidla tyto pocity mizí, nastává celkové zlepšení duševního stavu, vznikají kladné postoje, a to se odráží pozitivně také ve výkonech defektních a v jejich optimističtějších ladění. Pracovní a technická výchova je nepostradatelným prvkem všestranné výchovy defektních.

V působení na defektní děti, na dospělé a na staré lidi má mimořádný význam správně zaměřená mravní výchova. Všeobecně lze konstatovat, že případné *nedostatky v morálním profilu* jsou tím výraznější, čím nastal defekt dříve. Nejvíce jsou proto ohrožené děti s defekty od narození či z útlého dětství. Charakterové vady se vytvářejí v souvislosti s negativními zkušenostmi a omezeními vyplývajícími z defektu. Záleží proto velmi na tom nakolik již byla osobnost v době vzniku postižení vyspělá, jaká je jeho hloubka a v jakých podmínkách jedinec žije, případně vyrůstá.

Zpočátku dítě neví, že je jiné než ostatní lidé. Postupně s přibývajícím věkem si začíná svou vadu uvědomovat, poněvadž mu zpravidla nedovoluje zapojit se v plné míře do dětského kolektivu a začíná se s vrstevníky srovnávat. Nastává období, v němž hrají velkou roli přiměřené výchovné vlivy. Již u nejmenších dětí v předškolním věku je neobyčejně důležitý správný přístup, aby předpoklady pro dosažení kladných výsledků byly co největší. Mnohé speciálně výchovné metody jsou zaměřeny na mládež a malým dětem není věnována taková pozornost, jakou by potřebovaly. V takových případech je nápravná činnost zahajována příliš pozdě, zvláštnosti chování jsou již fixovanější a výchova obtížnější.

Pro správné řešení otázek mravní výchovy je potřebné zařazovat dítě do speciální výchovné instituce co nejdříve. Včasné začlenění do speciální mateřské školy s případnou možností zmírnit či odstranit defekt dítěte ještě v předškolním věku, jak je tomu například u koktavosti, tupozrakosti či vadách výslovnosti, je pro jeho morální vývoj podstatné. *Výchova kladných mravních vlastností a ukázněného chování* je velmi žádoucí, často však není snadná. Mnohdy jsou také požadavky širšího okolí na postiženého jedince větší než na normální děti.

U cizích lidí se setkáváme někdy s tendencí nic defektnímu nepromítnout, měřítko jsou přísnější a náročnější. Jindy se objevuje naopak snaha po nadměrné pomoci. U defektního tak může vzniknout pocit nadřazenosti, výlučnosti s řadou negativních charakterových projevů. Také zdraví vrstevníci mohou zavinit vznik nežádoucích reakcí u postižené mládeže. Často vylučují tyto kamarády ze svých zábav a z některých činností, někdy se jim dokonce posmívají, čímž u nich vyvolávají pocity méněcennosti. Rovněž rodiče a příbuzní defektního tím, že ho litují, působí na vznik některých změn, které ovlivňují záporně jeho další rozvoj. Naopak, nemají-li o takové dítě pro jeho vadu zájem, vytvářejí rovněž řadu komplikací a opožďují a deformují jeho vývoj.

V této souvislosti je potřebné konstatovat, že období dospívání je velmi svízelné a vyžaduje proto správný přístup vychovatelů. Ze všech uvedených příčin se jeví u těžších defektů nejvhodnější zařazení do speciální školy s domovem mládeže.

Formování kladných mravních a charakterových vlastností je velkým problémem a není snadné dospět k žádanému stupni. Veškeré působení

by mělo být individuální a poskytovat postiženému přiměřené porozumění. Tento moment považuje Löw-Beerová a Morgenstern¹⁰ za nejdůležitější předpoklad pro dosažení pozitivních výchovných výsledků. Současně je však třeba klást na pubescenta optimální nároky, při nichž se přihlíží k jeho tělesnému a duševnímu stavu. Právě tak jako u zdravých jedinců, je potřebné komplexní zapojení stránky rozumové, citové a volní. Jejich organické sepětí je podstatným předpokladem pro jednání a chování, které je ve shodě s *mravní normou*. Požadavek je proto třeba vysvětlit tak, aby mohl být pochopen a kladně přijat a jednání s ním bylo v souladu.

U defektních, kteří jsou často velmi houževnatí, energičtí, ctižádostiví a snaží se dosáhnout úspěchu, vystupuje zvláště do popředí nutnost formovat od útlého dětství soustavně *kladné elementární mravní návyky*. K nim se začíná připojovat při správném vedení přibližně od šestého roku *mravní vědomí*, tzn. rozlišení dobra a zla, chápání správného a nesprávného jednání či chování v situacích, které jsou přiměřené rozumové úrovni dítěte. Po celou dobu mladšího školního věku nestačí však vždycky znalost morální normy a vytvořený návyk k vlastnímu správnému konání. Teprve v období dospívání se začíná postupně objevovat *mravní přesvědčení*, bylo-li výchovné vedení důsledné, přístup pozitivní a podmínky prostředí příznivé. Nyní je dán předpoklad pro kvalitativní přeměnu elementárních mravních návyků v *uvědomělé mravní návyky* a pro vznik *mravního jednání*, na němž se podílejí rozumové, citové a volní procesy.

Ve výchovném působení na defektní je *důslednost* zvláště žádoucí a potřebná. Přizpůsobit je mravním požadavkům, aby se mohli stát v dospělosti platnými členy společnosti — pokud to dovoluje jejich celkový fyzický i psychický stav — je jistě prvořadým úkolem socialistické společnosti.

Také v těch případech, kdy postižení vznikne v dospělosti či ve starším věku, je nutno dbát na to, aby se neupevnily některé negativní charakterové vlastnosti, které dosud nebyly tak výrazné, či aby nevznikly nové. Jistěže to záleží na závažnosti defektu, na celkové osobnosti postiženého, na jeho typu vyšší nervové činnosti, na schopnosti vyrovnávat se s problémy, na rodinném a pracovním prostředí, na životních plánech a celé řadě dalších faktorů. Snahou výchovného přístupu je, aby se defektní přizpůsobil svému stavu a možnostem, plnil rady a doporučení odborných pracovníků a našel své místo a uplatnění v životě. Pro dosažení kladných výsledků je nezbytné i vhodné působení a pomoc členů rodiny, spolupracovníků a přátel. Problematika mravní výchovy defektních je proto závažným celospolečenským problémem.

Úspěšná práce s defektními vyžaduje harmonické a všestranné využívání všech výchovných složek. Jistěže není možné se zaměřit rovnoměrně na všechny u každé vady, rovněž však nelze pěstovat pouze některou na úkor ostatních. Osobnost postižených by se utvářela příliš jednostranně a docházelo by k jejímu nadměrnému zploštění. Je nevhodné přečeňo-

¹⁰ Helene Löw-Beer, Milan Morgenstern, Heilpädagogische Praxis, Sensen Verlag, Wien-Leipzig, 1936, str. 24.

vat například u obtížně vychovatelné mládeže pracovní výchovu a ostatní složky výchovy považovat za zbytečné, neužitečné.

Na vychovatele defektních jsou proto kladeny značné požadavky a nároky. Musí být dostatečně trpěliví, umět navazovat kontakt s postiženými, být schopni vžít se do jejich situace a odhadnout tak jejich citové prožitky i volní vlastnosti, mít potřebný optimismus a být přesvědčen o smyslu své práce a o možnosti dosáhnout úspěchu v působení na své svěřence.

3. SPECIÁLNÍ INSTITUCE A JEJICH VÝCHOVNÉ ÚKOLY

Mezi speciálními institucemi zaujímá nejvýznamnější místo speciální školství. Teprve jeho založením a postupným stanovením cílů, obsahu, metod a prostředků byl dán předpoklad pro optimální rozvoj defektních. Naše společnost vytváří všechny podmínky k tomu, aby se každému jedinci dostalo co nejširšího vzdělání a možnosti uplatnit se v životě podle vlastních schopností. Péče o postiženou dorůstající generaci je u nás organizována v závislosti na druhu defektu dvojím způsobem. U některých lehčích případech jsou defekty upravovány ambulantně ve speciálních léčebných odděleních a výchovně vzdělávacích kurzech jako např. jednodušší vady řeči logopedickými poradnami, některé tělesné nedostatky ortopedickými pomůckami a léčebnou tělesnou výchovou, lehká nedoslýchavost předepsáním a užíváním vhodného sluchadla apod. Pro děti a mládež, jejichž defekt je vážnější, takže nedovoluje, aby se mohly vzdělávat s úspěchem s ostatními žáky přibližně stejného věku, jsou zřizovány samostatné speciální školy.

V souladu s projektem Dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy⁴¹ ustanovil zákon ze dne 21. června 1978 týkající se škol pro mládež vyžadující zvláštní péči v § 23 (1) „Školy pro mládež vyžadující zvláštní péči poskytují pomocí zvláštních výchovných a vyučovacíh metod, prostředků a forem výchovu a vzdělání žákům mentálně, smyslově nebo tělesně postiženým, žákům s vadami řeči a žákům obtížně vychovatelným do doby, než splní povinnou školní docházku nebo než ukončí studium na středních školách, a to tak, aby byli připraveni pro výkon povolání.

(2) Školami pro mládež vyžadující zvláštní péči jsou základní školy, střední školy, zvláštní školy a pomocné školy. Vzdělání získané na základních školách a středních školách pro mládež vyžadující zvláštní péči je rovnocenné vzdělání získanému na ostatních školách, pokud tento zákon nestanoví jinak.

(3) Do základních škol pro mládež vyžadující zvláštní péči, do zvláštní školy a do pomocné školy zařazuje žáky národní výbor.

(4) Ministerstvo školství republik po projednání s ministerstvem zdravotnictví a ministerstvem práce a sociálních věcí republiky stanoví obec-

⁴¹ Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy, SPN, Praha 1978, Projekt a důvodová zpráva str. 12, 40, Dílčí projekty str. 58–67.

ně závazným právním přepisem druhy, typy a názvy základních škol a středních škol pro mládež vyžadující zvláštní péči, zvláštních škol a pomocných škol, podmínky pro prodloužení povinné školní docházky na těchto školách, podmínky pro prodloužení délky studia na středních školách pro mládež vyžadující zvláštní péči a postup při obsahové přeměně dosavadních škol pro mládež vyžadující zvláštní péči na školy podle tohoto zákona“.¹²

Zvyšování požadavků na vzdělávání na školách pro mládež vyžadující zvláštní péči, podrobnější propracování pedagogické teorie a změny v odchylkách dětí a mládeže od normy vedlo postupně k účelné *diferenciaci* těchto škol. Proto se zřizují kromě škol pro žáky s těžkými defekty, k nimž patří instituce pro nevidomé, neslyšící, tělesně vadné a slabomyslné, rovněž školy pro slabozraké, nedoslýchavé, vadně mluvící, třídy pro žáky s poruchami čtení, psaní nebo počítání a s lehkým postižením mozku a školy pro nemocné děti hospitalizované ve zdravotnických zařízeních.

Práce pedagogů ve speciálních školách se liší od škol pro zdravé jedince *nižším počtem žáků ve třídě*, kterých může být maximálně dvanáct až patnáct, *speciálně upravenými učebními plány a učebními osnovami*, používáním *speciálních učebnic a učebních pomůcek*, případně *zvláštním vybavením učeben*, zařazováním *speciálních metod, forem a prostředků*. Vyučují na nich učitelé s vysokoškolským speciálně pedagogickým vzděláním. Výchovně vzdělávací proces respektuje postižení dětí a mládeže, jeho hlavním cílem je přiměřená příprava žáků pro povolání, pro pracovní zařazení i pro začlenění do společnosti a do života.

Podle jednotlivých druhů postižení zahrnují speciální školy tyto školské stupně:

- mateřské školy pro děti od tří do šesti let,
- základní školy pro mládež vyžadující zvláštní péči,
- zvláštní školy a pomocné školy,
- odborná učiliště a střední odborná učiliště pro mládež vyžadující zvláštní péči,
- střední školy pro mládež vyžadující zvláštní péči.

Na těchto školách jsou respektována *omezení a nedostatky* dětí a mládeže. Současně se však uplatňují ve zvýšené míře všechny možnosti učit je dostupným případně *náhradním činnostem*. Proto nejsou v učebních plánech a učebních osnovách pouze některé požadavky redukovány. Jejich obsah je záměrně promyšleným výběrem látky, která je seskupena tak, aby defektní žák získal ucelené základní vzdělání a tam, kde to jeho postižení dovoluje, se mohl vyrovnat žákům z normální základní školy. *Výchova k volbě povolání* prolíná důsledně celý výchovně vzdělávací proces zejména proto, že je závislá na druhu a hloubce defektu a tím je omezen výběr vhodných profesí.

O zařazení dítěte do speciální školy na nezbytně nutnou dobu rozhoduje *odborná komise při ONV na základě řádného komplexního řízení*. Tyto komise mají ve své evidenci defektní od jednoho

¹² Ustanovení zákona ze dne 21. června 1978, in: Defektologický slovník, SPN, Praha 1978, str. 455.

roku do osmnácti let a navrhuji odboru školství ONV začlenění postiženého jedince do vhodné školy, případně odboru sociálního zabezpečení ONV i přijetí do ústavu sociální péče. Podklady pro vedení v seznamu získávají komise od ústavu národního zdraví, od rodičů, z mateřských škol, ze základních škol, od školních lékařů, školních inspektorů, sociálních pracovníků, ze svazu invalidů, z pedagogicko-psychologických poraden nebo i od dalších orgánů, které zjistí, že dítě potřebuje při výchově a vzdělávání zvláštní péči.

Předsedou odborné komise (poradního sboru) je zpravidla okresní školní inspektor, pověřený dozorem nad speciálními školami, členy jsou zkušení pedagogičtí pracovníci, dětský a dorostový lékař a sociální pracovník. Dále se podílejí na práci komise odborní lékaři, psycholog a podle potřeby další odborní pracovníci. K jednání jsou vždy přizváni rodiče nebo zákonný zástupce dítěte a ti, kteří dali podnět k řízení. Komise musí mít k dispozici výsledky speciálních vyšetření, sociální posouzení, vyjádření třídního učitele, grafické projevy dítěte, jeho výtvary a školní vysvědčení. Členové komise mají právo seznámit se s prostředím, v němž dítě žije v tom rozsahu, jak uznají za vhodné; mohou být přítomni při vyučování, navštívit mateřskou školu, školní družinu apod. Základem pro rozhodnutí je delší pozorování dítěte v přirozených životních podmínkách.

Po získání přehledu o celkovém vývoji a současném stavu defektního, navrhuje odborná komise *opatření*, které odpovídá individuálním zvláštnostem daného jedince. V úvahu přichází:

1. odložit dítěti školní docházku,
2. ponechat je v dosavadní škole,
3. přemístit je do jiné školy stejného typu,
4. opakovat ročník,
5. zařadit je do školy pro mládež vyžadující zvláštní péči,
6. osvobodit je od školní docházky,
7. umístit je v ústavu sociální péče pro defektní mládež,
8. ponechat je v rodinné péči nebo v péči jiných osob pověřených výchovou dítěte.

O rozhodnutí odborné komise uvědomí odbor školství ONV rodiče nebo jiné zákonné zástupce dítěte, dále žadatele, který dal podnět k jednání, školu, kterou žák navštěvuje a školu, do níž má být zařazen. Umístění do speciální školy zajistí diagnostický ústav. Nesouhlasí-li rodiče s rozhodnutím školského odboru ONV, mohou se odvolat ke školské komisi ONV, která dořeší případ s konečnou platností.

O přijetí žáka do příslušného postupného ročníku speciální školy rozhoduje ředitel po prověření úrovně vědomostí a dovedností žáka a po vyjádření pedagogické rady školy. Současně přihlíží k poslednímu vysvědčení. Do vyššího ročníku může žák přestoupit i v průběhu školního roku, na některý vyučovací předmět může být zařazen také do jiného postupného ročníku.

Docházka předškolních dětí do speciální mateřské školy je povinná od pěti let pro děti se smyslovými defekty.¹³ Včasné zařazení

¹³ Ustanovení zákona České národní rady ze dne 26. června 1978, § 5, tamtéž, str. 461.

je velice důležité, protože je předpokladem pro přiměřený vývoj a pro náležitou přípravu defektních předškolních dětí ke školní docházce.

Na základních školách pro mládež vyžadující zvláštní péči je povinná desetiletá školní docházka, která se prodlužuje na jedenáct let na školách, kde to stanoví vláda ČSR a SSR. Tak je tomu na základních školách pro neslyšící a pro žáky se zbytky sluchu, na základních školách pro nedoslýchavé, na základních školách pro nemluvící a na zvláštních školách pro žáky se sluchovými vadami a pro žáky nemluvící.¹⁴ Pro žáky pomocných škol je stanovena povinná návštěva školy na osm let a poté jsou od této povinnosti osvobozeni.¹⁵

Mezi speciálními školami zaujímají důležité místo školy při nemocnicích, klinikách, odborných léčebných ústavech a při ozdravovnách, do nichž se zařazují nemocné či oslabené děti, které jsou delší dobu hospitalizované a děti docházející denně do polointernátních škol při nemocnicích, a u nichž to dovoluje nebo přímo vyžaduje zdravotní stav. *Mateřská škola* při zdravotnických zařízeních podporuje léčení dětí tím, že je zaměstnává hrou nebo jinými zajímavými činnostmi, takže jsou klidnější, mohou prožívat radostné chvíle, přizpůsobovat se lépe podmínkám léčení, začleňovat se do kolektivu ostatních dětí a také se dále všestranně rozvíjet.

Učební plány *základní školy při zdravotnickém zařízení* se řídí závažností onemocnění a jsou odstupňované od jedné do čtyř vyučovacích hodin denně. Délku výuky i její obsah schvaluje lékař. Vyučování se může uskutečňovat na lůžku individuálně nebo ve skupinách, případně i ve třídě. Kromě základních předmětů matematiky, mateřského jazyka i literatury a ruského jazyka zahrnuje ve shodě se zdravotním stavem a potřebami žáků i další vyučovací předměty.¹⁶ Užívají se běžné učebnice a přihlíží se k tomu, aby žáci měli po ukončení léčení možnost pokračovat bez neshody v té třídě, kterou navštěvovali před onemocněním. Celým svým obsahem a působením podporuje škola léčebný proces nemocných nebo oslabených dětí, přispívá k jejich celkové adaptaci, odvádí jejich pozornost od nemoci, udržuje duševní i tělesnou aktivitu. Učitelé vedou malé pacienty k sebeovládání, ke spolupráci při léčení a tím urychlují celkový proces uzdravování. Škola má proto mimořádný výchovný a regulační význam. Vychází ze zásad duševní hygieny, upevňuje psychickou stabilitu dětí a připoutává jejich zájem ke konkrétní činnosti. Současně upevňuje kladný vztah k výuce, ke vzdělávání.

Mimoškolní výchova se zajišťuje zdravotnickými pracovníky a může být organizována i v přičleněných školních družinách. Má být pestrá a zajímavá, poskytovat žákům takové činnosti, v nichž se mohou uplatnit s úspěchem a dospět k pozitivní seberealizaci.

Závažnou skupinou jsou *pohybové defekty*, které vyžadují často přijetí dítěte do ústavu sociální péče, při kterém je zřízena škola mateřská, základní, odborné učiliště i střední školy. Jde vesměs o těžké,

¹⁴ Ustanovení vlády ČSR ze dne 23. srpna 1978, § 1, tamtéž, str. 467.

¹⁵ Ustanovení zákona ze dne 21. června 1978, část druhá, § 34 a § 36, tamtéž, str. 457, 458.

¹⁶ Srovn.: V. Trnka a kol., *Vyučování dětí nemocných*, SPN, Praha 1958, str. 7–92, 120–133.

Tab. 1. Učební plán základní školy při zdravotnickém zařízení
a) při jedné vyučovací hodině

předmět	ročník	
	1.—4.	5.—8.
1. Český jazyk a literatura	3	2
2. Ruský jazyk	—	1
3. Matematika	2	2
celkem	5	5

b) při dvou vyučovacích hodinách denně

předmět	ročník					
	1.—2.	3.—4.	5.	6.	7.	8.
1. Český jazyk a literatura	6	5	3	3	2	2
2. Ruský jazyk	—	—	2	1	1	1
3. Prvouka	1	—	—	—	—	—
4. Vlastivěda	—	1	—	—	—	—
5. Dějepis	—	—	1	1	1	1
6. Zeměpis	—	—	1	1	1	1
7. Matematika	3	3	2	2	2	2
8. Přírodověda	—	1	—	—	—	—
9. Přírodopis	—	—	1	1	1	1
10. Fyzika	—	—	—	1	1	1
11. Chemie	—	—	—	—	1	1
celkem	10	10	10	10	10	10

c) při třech vyučovacích hodinách denně

předmět	ročník					
	1.—2.	3.—4.	5.	6.	7.	8.
1. Český jazyk a literatura	9	8	4	4	3	3
2. Ruský jazyk	—	—	3	2	2	2
3. Prvouka	1	—	—	—	—	—
4. Vlastivěda	—	1	—	—	—	—
5. Dějepis ¹	—	—	1	1	1	1
6. Zeměpis	—	—	1	1	1	1
7. Matematika ²	4	4	4	4	4	4
8. Přírodověda	—	1	—	—	—	—
9. Přírodopis	—	—	1	1	1	1
10. Fyzika	—	—	—	1	1	1
11. Chemie	—	—	—	—	1	1
12. Výtvarná výchova	1	1	—	—	—	—
13. Pracovní vyučování ³	—	—	1	1	1	1
celkem	—	15	15	15	15	15

Poznámky:

¹ V dějepisu v 6.—8. ročníku se vyučuje i občanské nauce.

² V 8. ročníku se vyučuje podle potřeby i rýsování a základy technického kreslení.

³ V pracovním vyučování se v 5.—8. ročníku vyučuje i výtvarné výchově.

d) při čtyřech vyučovacích hodinách

předmět	ročník							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Český jazyk a literatura	9	9	9	9	5	4	3	4
2. Ruský jazyk	—	—	—	—	3	2	2	2
3. Prvouka	1	2	—	—	—	—	—	—
4. Vlastivěda	—	—	1	1	—	—	—	—
5. Dějepis	—	—	—	—	1	1	1	1
6. Občanská nauka	—	—	—	—	—	1	1	1
7. Zeměpis	—	—	—	—	1	1	1	1
8. Matematika ¹	4	5	5	5	5	4	4	5
9. Přírodověda	—	—	1	1	—	—	—	—
10. Přírodopis	—	—	—	—	1	2	2	1
11. Fyzika	—	—	—	—	—	1	1	1
12. Chemie	—	—	—	—	—	—	1	1
13. Hudební výchova a zpěv	1	1	1	1	1	1	1	—
14. Výtvarná výchova	1	1	1	1	1	1	1	1
15. Pracovní vyučování	1	1	1	1	1	1	1	1
16. Tělesná a sportovní výchova	1	1	1	1	1	1	1	1
celkem	18	20	20	20	20	20	20	20

Poznámka:

¹ V 8. ročníku se vyučuje podle potřeby i rýsování a základy technického kreslení.

složitě formy postižení pohybové soustavy, které znemožňuje pravidelnou školní docházku v místě bydliště. V rodině také zpravidla nelze poskytovat soustavnou rehabilitaci se speciální tělesnou výchovou a nelze proto na jedince systematicky komplexně působit.

Stále více dětí trpí ranou mozkovou obrnou, kde je pohybový defekt často kombinován s defektem duševním, řečovým a případně i s defektem smyslovým. To vyžaduje různý postup při výchově i při vzdělávání. Také tyto děti jsou zařazovány do ústavní péče.

Mateřská škola pro tělesně vadné vede děti ke zvyšování samostatnosti při pohybových činnostech, učí je náhradním úkonům, tělesným cvičením a snaží se je začleňovat do kolektivu. Současně dbá o harmonickou, všestrannou výchovu rozumovou, estetickou, mravní a pracovní. Na základní škole pro tělesně vadné se vyučuje podle normálního učebního plánu a učebních osnov pro základní školy s výjimkou jedné hodiny nápravného psaní a jedné hodiny pracovní výchovy navíc. Počet hodin tělesné výchovy je snížen a je doplňován individuální a kolektivní léčebnou tělesnou výchovou.¹⁷ Žáci jsou pod trvalou kontrolou odborných lékařů a je jim předepisována terapie medikamentózní, elektroléčba, vodoléčba i činnostní terapie. Zvláště se vyzvedá rozvíjení rozumové stránky, proto je kladen důraz na duševní činnost, na osvojování vědomostí a intelektuálních dovedností, na zdokonalování poznávacích schopností a na kvalitní slovní projev. Žáci se věnují intelektuálním činnostem se zájmem, poutají je esteticko-výchovné oblasti, zvláště četba, recitace, zpěv, hudba,

¹⁷ Srovn.: J. Kraus, O. Šandera, Tělesně postižené dítě, SPN, Praha 1964, str. 131 až 170; I. Lesný, J. Pfeiffer, Lepší zítřek pro tělesně postižené, SZN, Praha 1963, str. 122–129.

Tab. 2. Učební plán základní školy pro tělesně postižené

předmět	ročník							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Český jazyk a literatura ¹	9	9	9	9	5	5	4	4
2. Ruský jazyk	—	—	—	—	4	3	3	3
3. Prvouka	2	2	—	—	—	—	—	—
4. Vlastivěda	—	—	1	2	—	—	—	—
5. Dějepis	—	—	—	—	2	2	2	2
6. Občanská nauka	—	—	—	—	—	1	1	1
7. Zeměpis	—	—	—	—	2	2	1	2
8. Matematika ²	4	5	5	5	5	5	5	5
9. Přírodověda	—	—	2	2	—	—	—	—
10. Přírodopis	—	—	—	—	2	2	2	2
11. Fyzika	—	—	—	—	—	2	2	2
12. Chemie	—	—	—	—	—	—	2	2
13. Hudební výchova a zpěv	1	1	1	1	1	1	1	—
14. Výtvarná výchova	1	1	2	2	2	2	1	1
15. Psaní	—	1	1	—	—	—	—	—
16. Pracovní vyučování ³	2	2	2	2	3	3	3	3
17. Tělesná a sportovní výchova	1	1	1	1	1	1	1	1
18. Povinné volitelný předmět ⁴	—	—	—	—	—	—	2	2
celkem	20	22	24	24	27	29	30	30
19. Dorozumivací dovednosti ⁵	2	2	2	2	2	2	2	2
20. Nepovinné předměty ⁶	1	1	1	1	2	2	2	2
21. Zájmové kroužky	—	—	2	2	2	2	2	2

Poznámky:

¹ V českém jazyce se v 1. ročníku vyučuje i psaní.

² Z toho se 1 hodina věnuje kreslení a 1 hodina kreslení technického kreslení.

³ Podle zdravotního stavu žáků je možno využít hodiny tělesné výchovy pro výuku pracovního vyučování.

⁴ Další cizí jazyky; konverzace v ruském jazyce; základy techniky; chemicko-biologická praktika; fyzikálně-chemická praktika; matematicko-fyzikální praktika.

⁵ Dorozumivací dovednosti obsahují: individuální logopedickou péči, nácvik psaní a nácvik psaní na stroji.

⁶ V 1. až 8. ročníku: sborový zpěv;

v 5. až 8. ročníku: cvičení z českého jazyka; cvičení z matematiky; hra na hudební nástroj; výtvarná výchova; technická praktika; domácí nauky;

v 7. a 8. ročníku: konverzace v ruském jazyce; cizí jazyk; matematicko-fyzikální praktika; fyzikálně-chemická praktika; chemicko-biologická praktika.

výtvarná zaměstnání, výroba uměleckých a užitkových předmětů, dále technické činnosti atd.

U skupiny žáků s kombinovanými vadami se učební plán upravuje a zařazuje se logopedická péče, smyslová výchova, čtení, mechanické počítání a pracovní výchova. Samozřejmou součástí je léčebná tělesná výchova realizovaná v potřebném rozsahu a s individuálním zaměřením.

Po ukončení základní školy pokračují tělesně vadní na různých typech škol, *nejtíže postižení se zaučují do některých jednoduchých činností. Část se dále vzdělává na středních odborných učilištích pro tělesně vadné, kde je také pro ně zajištěn praktický výcvik v učebním oboru. Jeho volba je závislá na rozsahu defektu a na školních výsledcích. Další přecházejí na gymnázia nebo na střední odborné školy pro zdravou mládež, případně jsou tyto školy součástí internátu pro tělesně postižené. Splňují-li základní podmínky pro studium na některé z těchto škol, jsou přijímáni*

Tab. 3. Učební plán pro střední odborná učiliště pro tělesně a smyslově postiženou mládež

A. Dvouleté učební obory

předměty	ročník	
	1.	2.
1. všeobecně vzdělávací předměty	19	9
2. odborné předměty	7	8,5
3. pracovní výcvik	6	17,5
celkem	32	35

B. Tříleté učební obory 3 roky a 4 měsíce

předměty	ročník		
	1.	2.	3.
1. všeobecně vzdělávací předměty	19	9–10	8–9
2. odborné předměty	8–9	7–11	8,5–9,5
3. pracovní výcvik	7	17,5	20
celkem	34–35	33,5–38,5	36,5–38,5

přednostně, jak je tomu např. u střední ekonomické školy a studují společně se zdravými vrstevníky. Pokud žijí i nadále v internátě pro tělesně vadné, jsou pravidelně do středních škol dopravováni. Po ukončení střední školy mohou maturanti pokračovat ve studiu i na školách vysokých.

Z r a k o v ý d e f e k t je velice těžkým postižením, protože *znesnadňuje* nebo dokonce *znemožňuje poznávat svět zrakem* v celé jeho mnohostvárnosti, rozmanitosti a pestrosti. Narušuje vytváření představ o předmětech a jevech, takže i myšlení je ochuzené zejména tam, kde barva, tvar, velikost a prostorové vztahy tvoří podstatné znaky pojmů, soudů a úsudků. Uvedené nedostatky se promítají do citového života a ovlivňují celou osobnost, zejména se mohou projevit negativně na rozvoji charakteru. Nejvíce psychologické péče proto potřebují nevidomí, kteří nemohou využívat zrak ani k částečné orientaci v prostoru.

Děti a mládež se závažnými zrakovými defekty, které nelze korigovat brýlemi nebo kde jde o progresivní vady, se zařazují do speciálních škol podle hloubky postižení. U všech typů těchto škol je *od pěti let povinná docházka do mateřské školy*, jejím úkolem je dosáhnout optimálního tělesného a duševního vývoje dětí, aby se mohly úspěšně ve škole učit a začlenit se do společnosti. U některých defektů např. u tupozrakosti je zaměřeno systematické působení na zmírnění nebo i odstranění vady již v předškolním věku. Slabozraké děti jsou vedeny k počátkům šetření zraku, nevidomé k samostatnosti a ke zvyšování aktivity. Zvláštní pozornost se věnuje odstraňování případných vad řeči, smyslové výchově a rozvíjení pohybových dovedností.

Děti, které jsou již šestileté a mají přibližně jednu čtvrtinu normální

Tab. 4. Učební plán základní školy pro slabozraké

předmět	ročník							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Český jazyk a literatura ¹	9	9	9	9	6	5	4	4
2. Ruský jazyk	—	—	—	—	4	3	3	3
3. Prvouka	2	2	—	—	—	—	—	—
4. Vlastivěda	—	—	1	2	—	—	—	—
5. Dějepis	—	—	—	—	—	1	1	1
6. Občanská nauka	—	—	—	—	2	2	2	2
7. Zeměpis	—	—	—	—	2	2	1	2
8. Matematika ²	4	5	5	5	5	5	5	5
9. Přírodověda	—	—	2	2	—	—	—	—
10. Přírodopis	—	—	—	—	2	2	2	2
11. Fyzika	—	—	—	—	—	2	2	2
12. Chemie	—	—	—	—	—	—	2	2
13. Hudební výchova a zpěv	1	1	1	1	1	1	1	1
14. Výtvarná výchova	1	1	1	1	1	1	1	—
15. Psaní	—	1	1	—	—	—	—	—
16. Pracovní vyučování	1	1	2	2	2	2	2	2
17. Tělesná a sportovní výchova	2	2	2	2	2	2	2	2
18. Psaní strojem	—	—	—	—	—	1	1	1
19. Povinně volitelný předmět ³	—	—	—	—	—	—	1	1
celkem	20	22	24	24	27	29	30	30
20. Individuální hra na hudební nástroj v rozsahu lidové školy umění ⁴								
21. Individuální logopedická nebo tyflopeditická péče	1	1	1	1	—	—	—	—
22. Nepovinné předměty ⁵	1	1	1	1	2	2	2	2
23. Zájmové kroužky	—	—	—	—	2	2	2	2

Poznámky:

¹ V českém jazyce se v 1. ročníku vyučuje i psaní.² V 8. ročníku se věnuje 1 hodina rýsování a základům technického kreslení.³ Další cizí jazyky; konverzace v ruském jazyce, cvičení v českém jazyce.⁴ V 1. až 3. ročníku je individuální hra na hudební nástroj v rozsahu LSU povinná pro všechny žáky.⁵ V 1. až 4. ročníku: pohybová výchova; sborový zpěv; v 5. až 8. ročníku: cvičení z českého jazyka; cvičení z matematiky; technická praktika; domácí nauky; sportovní hry; sborový zpěv; výtvarná výchova; zpěv a pohybová výchova; v 7. a 8. ročníku: konverzace v ruském jazyce; cizí jazyk; matematicko-fyzikální praktika; fyzikálně chemická praktika; chemicko-biologická praktika.

zrakové ostrosti (visus 5/20 a nižší) při korekci s optickými skly a při dostatečném zorném poli, případně nižší zrakovou ostrost, lze-li očekávat její zvýšení nebo naopak děti s vyšší zrakovou ostrostí a progresivní zrakovou vadou, se zařazují do *základní školy pro slabozraké*. Rozsah a obsah vzdělávání se shoduje v podstatě s požadavky základní školy, odlišnosti vyplývají z respektování defektu, který vyžaduje maximální zrakovou hygienu, zvláště šetření zraku. Přímá zraková práce při čtení, psaní, kreslení a dalších činnostech je stanovena individuálně pro každého žáka odborným očním lékařem. Třídy jsou zvláště vybavené (osvětlení, umístění a technická úprava stolků, výzdoba atd.), žáci užívají speciálních učebnic a učebních pomůcek, výuka se opírá především o sluchový analyzátor a kladou se také zvýšené nároky na sluchovou paměť. To je kladem pro osvojování cizích jazyků, takže na druhém stupni je v učebním plánu uveden druhý cizí jazyk. V tělesné výchově a v pracovním

Tab. 5. Učební plán základní školy pro žáky se zbytky zraku

předmět	ročník							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Český jazyk a literatura ¹	9	9	9	9	6	5	4	4
2. Ruský jazyk	—	—	—	—	4	3	3	3
3. Prvouka	2	1	—	—	—	—	—	—
4. Vlastivěda	—	—	1	2	—	—	—	—
5. Dějepis	—	—	—	—	2	2	2	2
6. Občanská nauka	—	—	—	—	—	1	1	1
7. Zeměpis	—	—	—	—	2	2	1	2
8. Matematika	4	5	5	5	5	5	5	5
9. Přírodověda	—	—	2	2	—	—	—	—
10. Přírodopis	—	—	—	—	2	2	2	2
11. Fyzika	—	—	—	—	—	2	2	2
12. Chemie	—	—	—	—	—	—	2	2
13. Hudební výchova a zpěv	1	1	1	1	1	1	1	1
14. Výtvarná výchova	1	1	1	1	1	1	1	—
15. Psaní	—	1	1	—	—	—	—	—
16. Pracovní vyučování	1	2	2	2	2	2	2	2
17. Tělesná a sportovní výchova	2	2	2	2	2	2	2	2
18. Psaní strojem	—	—	—	—	—	1	1	1
19. Povinné volitelný předmět ²	—	—	—	—	—	—	1	1
celkem	20	22	24	24	27	29	30	30
20. Individuální hra na hudební nástroj v rozsahu LŠU ³								
21. Individuální logopedická či tyflopeditická péče	1	1	1	1	—	—	—	—
22. Nepovinné předměty ⁴	1	1	1	1	2	2	2	2
23. Zájmové kroužky	—	1	1	1	2	2	2	2

Poznámky:

¹ V českém jazyce se vyučuje v 1. až ve 4. ročníku i psaní.

² Další cizí jazyky; konverzace v ruském jazyce; cvičení v českém jazyce.

³ V 1. až 3. ročníku je individuální hra na hudební nástroj v rozsahu lidové školy umění povinná pro všechny žáky.

⁴ V 1. až 4. ročníku: pohybová výchova; sborový zpěv;

v 5. až 8. ročníku: cvičení z českého jazyka; cvičení z matematiky; technická praktika; domácí nauky; sportovní hry; zpěv a pohybová výchova, sborový zpěv; zkratopis;

v 7. a 8. ročníku: konverzace v ruském jazyce; cizí jazyk; matematicko-fyzikální praktika; fyzikální chemická praktika; chemicko-biologická praktika.

vyučování je respektována řada omezení, která se týkají náročných pohybových úkonů.

Do základní školy pro děti se zbytky zraku patří jedinci s velkými zrakovými nedostatky a s progresivními zrakovými vadami, takže nestačí na výuku ve škole pro slabozraké, ale používají zrakový analyzátor. Proto se u nich doplňuje zrakové vnímání ve zvýšené míře vnímáním sluchovým a hmatovým a využívají se i ostatní analyzátory. Zrakové zatížení je nutno velmi omezovat a seznamovat žáky s Brailovým slepeckým písmem a učebními pomůckami pro nevidomé. Úkolem těchto škol je zachovat zbytky zraku pro orientaci v prostoru, dbát důsledně na zrakovou hygienu, na šetření zraku a na odborné osvětlení učeben.

Dalším typem je *základní škola pro nevidomé*, do níž se přijímají děti prakticky nebo úplně nevidomé, které používají k orientaci i k veškeré činnosti náhradní analyzátory, zejména hmat a sluch. Prvořadým úkolem

Tab. 6. Učební plán základní školy pro nevidomé

předmět	ročník							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Český jazyk a literatura ¹	9	9	10	9	6	5	4	4
2. Ruský jazyk	—	—	—	—	4	3	3	3
3. Prvouka	2	2	—	—	—	—	—	—
4. Vlastivěda	—	—	1	2	—	—	—	—
5. Dějepis	—	—	—	—	2	2	2	2
6. Občanská nauka	—	—	—	—	—	1	1	1
7. Zeměpis	—	—	—	—	2	2	1	2
8. Matematika	4	5	5	5	5	5	5	5
9. Přírodověda	—	—	2	2	—	—	—	—
10. Přírodopis	—	—	—	—	2	2	2	2
11. Fyzika	—	—	—	—	—	2	2	2
12. Chemie	—	—	—	—	—	—	2	2
13. Hudební výchova a zpěv	1	1	1	1	1	1	1	1
14. Výtvarná výchova	1	1	1	1	1	1	1	—
15. Psaní strojem	—	—	—	—	—	1	1	1
16. Pracovní vyučování	1	2	2	2	2	2	2	2
17. Tělesná a sportovní výchova	2	2	2	2	2	2	2	2
18. Povinné volitelný předmět ²	—	—	—	—	—	—	1	1
celkem	20	22	24	24	27	29	30	30
19. Individuální hra na hudební nástroj v rozsahu LŠU ³								
20. Individuální logopedická či tyflopeditická péče	1	1	1	1	—	—	—	—
21. Nepovinné předměty ⁴	1	1	1	1	2	2	2	2
22. Zájmové kroužky	—	—	—	—	2	2	2	2

Poznámky:

¹ V českém jazyce se vyučuje v 1. až ve 4. ročníku také psaní.

² Další cizí jazyky, konverzace v ruském jazyce; cvičení v českém jazyce.

³ V 1. až 3. ročníku je individuální hra na hudební nástroj povinná pro všechny žáky.

⁴ V 1. až 4. ročníku: pohybová výchova; sborový zpěv;

v 5. až 8. ročníku: cvičení z českého jazyka; cvičení z matematiky; technická praktika; domácí nauky; sportovní hry; zpěv a pohybová výchova; sborový zpěv; zkratkovpis; v 7. a 8. ročníku: konverzace v ruském jazyce; cizí jazyk; matematicko-fyzikální praktika; fyzikálně chemická praktika; chemicko-biologická praktika.

školy je dbát na rozvoj a systematický výcvik těchto smyslů, aby se žáci mohli vzdělávat ve stejném rozsahu jako jejich vidomí vrstevníci, poněvadž jsou jinak normálně vyvinutí. Osvojují si Brailovo slepecké písmo, užívají speciální učebnice a učební pomůcky. Učí se psát na různých typech strojů včetně normálního psacího stroje, aby byli schopni navazovat kontakt s vidomými občany. Celý výchovně vzdělávací proces směřuje k tomu, aby dosáhli cíle, který sleduje základní škola, mohli se uplatnit ve společnosti i v pracovní činnosti a byli tak dobře připraveni pro život.

Na všech typech škol pro žáky se zřetelně odpovídá učební plán požadavkům základní školy. Odlišnosti se týkají tělesné a výtvarné výchovy a pracovního vyučování. Mimořádná pozornost se věnuje *hudební výchově*, která zahrnuje navíc *hudební nauku* a *hru na hudební nástroj* v rozsahu hudebního oboru lidových škol umění a je od druhého postupného ročníku povinná. Na druhém stupni základní školy si žáci

osvojují rovněž *druhý cizí jazyk* se zvláštním zaměřením na vytváření aktivních jazykových dovedností.¹⁸

Pro dospívající jsou zřízena *odborná učiliště pro mládež s vadami zraku*, v nichž je poskytováno všeobecné a odborné teoretické vzdělávání a také odborný výcvik přímo v internátě. Volba učebního oboru se řídí zrakovým defektem, výuční list vydává po ukončení učební doby a po složení zkoušek příslušný národní výbor. Žáci, u nichž se projeví na základní škole dobré hudební schopnosti, mohou být přijati do *odborné ladičské školy* pro mládež s vadami zraku, kde jsou vzděláváni v kvalifikované ladiče klavírů a harmonik.

Střední hudební škola (konzervatoř) pro mládež s vadami zraku poskytuje úplné středoškolské odborné vzdělání jedincům, kteří jsou zvláště hudebně nadaní. Přípravuje žáky i pro studium na akademii muzických umění. Jedinci s těžkými zrakovými vadami mohou také studovat na *gymnáziu pro mládež s vadami zraku*, případně i na jiných školách druhého cyklu. Často se uplatňují úspěšně v nadstavbovém studiu pro rehabilitační pracovníky, mohou pokračovat i na vysokých školách, kde nejsou kladeny mimořádné nároky na zrakovou práci.

Pro děti a mládež se *sluchovými defekty* je typický nedostatek ve vytváření vztahů mezi první a druhou signální soustavou. Tím trpí v první řadě jejich poznávací schopnosti, *nedostatky* jsou v *artikulované řeči*, které znasnadňují a *omezují dorozumívání* se zdravými lidmi. Myšlení je rovněž opožděné a zůstává často na nižší úrovni, zvláště myšlení logické a ještě výraznější je to u myšlení abstraktního. Naproti tomu dosahuje dobrou úroveň vnímání a představy s výjimkou oblasti sluchové.¹⁹

Je důležité zařadit děti, které trpí defektem sluchu od narození nebo z útlého dětství do speciální mateřské školy a poskytnout jim mimořádnou výchovnou péči. Pro rozvoj mluvené řeči je právě toto věkové období optimální a umožňuje dítěti příznivé podmínky pro začlenění do společnosti. Pro děti se sluchovými vadami je od pěti let návštěva mateřské školy *povinná*. Hlavní pozornost se zaměřuje na přípravu ke školní docházce, na rozvíjení poznávacích schopností a na osvojování artikulované řeči. Důraz se klade na samostatnost tak, aby se dítě naučilo orientovat v okolí, umělo navazovat kontakt a zvládlo sebeobsahu.

Speciální příprava umožňuje některým lehce a středně těžce nedoslýchavým předškolním dětem s náležitými sluchadly vzdělávat se s úspěchem v základní škole pro zdravou mládež. Ostatní děti pokračují v příslušném typu speciální školy. Naproti tomu přichází část postižených dětí do speciální školy buď přímo z rodiny nebo z běžné mateřské školy, případně jsou přeřazeny po foniatrickém vyšetření ze základní školy pro zdravé žáky. Je proto nutné zřizovat při speciálních školách pro žáky se sluchovými defekty přípravný ročník pro ty děti, které jsou v důsledku

¹⁸ Srovn.: J. Jesenský, Výber z pedagogiky zrakově chybných, SPN, Bratislava 1973, str. 31–150; L. Nop a kol., Péče o děti s vadami zraku, SPN, Praha 1957.

¹⁹ Srovn.: I. M. Solovjev a kol., Psychologie neslyšících dětí, SPN, Praha 1976; Nedoslýchavé dítě, Sborník přednášek ze 7. celostátního zasedání logopedických pracovníků, SPN, Praha 1959.

Tab. 7. Učební plán základní školy pro nedoslýchavé

předmět	ročník								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Český jazyk a literatura ¹	13	10	10	9	9	6	6	4	4
2. Ruský jazyk	—	—	—	—	—	4	3	3	3
3. Prvůuka	—	2	3	—	—	—	—	—	—
4. Vlastivěda	—	—	—	1	2	—	—	—	—
5. Dějepis	—	—	—	—	—	—	1	1	1
6. Občanská nauka	—	—	—	—	—	2	2	2	2
7. Zeměpis	—	—	—	—	—	2	2	1	2
8. Matematika ²	3	4	5	5	5	5	5	5	5
9. Přírodověda	—	—	—	2	2	—	—	—	—
10. Přírodopis	—	—	—	—	—	2	2	2	2
11. Fyzika	—	—	—	—	—	—	—	2	2
12. Chemie	—	—	—	—	—	—	—	2	2
13. Hudební výchova a zpěv	—	1	1	1	1	1	1	1	—
14. Výtvarná výchova	1	1	1	2	2	1	1	1	1
15. Psaní	—	—	—	1	—	—	—	—	—
16. Pracovní vyučování	1	1	1	1	1	2	2	2	2
17. Tělesná a sportovní výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2
18. Povinně volitelný předmět ³	—	—	—	—	—	—	—	2	2
celkem	20	21	23	24	24	27	29	30	30
19. Individuální logopedická péče	2	2	2	2	2	2	2	2	2
20. Nepovinné předměty ⁴	1	1	1	1	1	2	2	2	2
21. Zájmové kroužky	—	—	—	2	2	2	2	2	2

Poznámky:

¹ V českém jazyce se vyučuje v 1. ročníku i hudební výchova a zpěv, v 1. až 3. ročníku také psaní.

² V 9. ročníku se věnuje 1 hodina rýsování a základům technického kreslení.

³ Další cizí jazyky; konverzace v ruském jazyce; základy techniky; chemicko-biologická praktika; fyzikálně-chemická praktika; matematicko-fyzikální praktika.

⁴ V 1. až 9. ročníku: pohybová výchova;

ve 4. až 9. ročníku: cvičení z českého jazyka; cvičení z matematiky; výtvarná výchova;

v 6. až 9. ročníku: technická praktika; domácí nauky; sportovní hry;

v 8 a 9. ročníku: konverzace v ruském jazyce; cizí jazyk; matematicko-fyzikální praktika; fyzikálně-chemická praktika; chemicko-biologická praktika.

svého sluchového nedostatku často celkově opožděno, typická je ovšem retardace rozvoje řeči a myšlení.

Lehčeji postižené děti se přijímají do *základní školy pro nedoslýchavé*. Patří sem žáci, kteří mají takové sluchové nedostatky, že si nemohou osvojit řeč běžnými metodami a postupy, rozeznávají však hlasitou řeč a také samostatně, i když s některými nedostatky, mluví. Dále jsou to ohluchlé děti, u nichž již byla řeč vytvořená, takže je možno ji dále pěstovat a zdokonalovat. V těchto školách se užívá speciálních metod, pomůcek, elektroakustických přístrojů, které podporují rozvoj mluvené řeči, takže umožňují plné společenské uplatnění. V nižších třídách mají žáci k dispozici také speciální učebnice. Učební plán a učební osnovy jsou v podstatě shodné s požadavky základní školy.

Zvláštní pozornost se věnuje *logopedické péči* se zaměřením na aktivní

Tab. 8. Učební plán základní školy pro neslyšící a pro žáky se zbytky sluchu

předmět	ročník								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. Český jazyk a literatura ¹	13	13	13	12	11	10	10	9	8
2. Vlastivěda ²	—	—	—	3	4	—	—	—	—
3. Dějepis	—	—	—	—	—	2	2	2	2
4. Občanská nauka	—	—	—	—	—	—	—	1	1
5. Zeměpis	—	—	—	—	—	2	2	2	1
6. Matematika ³	4	4	5	5	5	5	5	5	5
7. Přírodopis	—	—	—	—	—	2	2	2	2
8. Fyzika	—	—	—	—	—	—	2	2	2
9. Chemie	—	—	—	—	—	—	—	2	2
10. Výtvarná výchova	1	1	1	1	1	2	2	1	1
11. Pracovní vyučování ⁴	—	—	1	1	1	2	2	2	4
12. Tělesná a sportovní výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2
celkem	20	20	22	24	24	27	29	30	30
13. Individuální logopedická péče	2	2	2	2	2	2	2	2	2
14. Nepovinné předměty ⁵	1	1	1	1	1	2	2	2	2
15. Zájmové kroužky	—	—	—	2	2	2	2	2	2

Poznámky:

¹ V českém jazyce se vyučuje v 1. až ve 4. ročníku i psaní, v 2. a ve 3. ročníku prvouka.

² Ve vlastivědě se vyučuje také přírodověda.

³ V 9. ročníku se vyučuje 1 hodina rýsování a základy technického kreslení.

⁴ V 1. a 2. ročníku se vyučuje pracovní vyučování v českém jazyce.

⁵ V 1. až 9. ročníku: rytmicko-pohybová výchova;

ve 4. až 9. ročníku: cvičení z českého jazyka; cvičení z matematiky; výtvarná výchova;

v 6. až 9. ročníku: sportovní hry, domácí nauky.

rozvíjení řeči a myšlení. V popředí jsou dále *esteticko-výchovné předměty* především obor výtvarný a zájmové činnosti žáků.

Jedinci neslyšící a se zbytky sluchu jsou začleňováni do *základní školy pro děti neslyšící a děti se zbytky sluchu*. Vzhledem k tomu, že neslyšící nemají dostatek sluchových podnětů, nezvládají mluvenou řeč a zůstávají němě. Proto je také nelze vzdělávat sluchovou cestou bez speciální přípravy a výcviku. Snadnější práce je s dětmi, které mají zbytky sluchu, nemožou se však vzdělávat úspěšně ve škole pro nedoslýchavé, protože nestačí postupům ostatních žáků. Jsou sem přiřazovány také ohluchlé děti s nedokončeným vývojem řeči, u kterých je rovněž nutno tvořit řeč uměle.

Charakteristickým rysem výchovně vzdělávací činnosti na těchto školách je *systematická výstavba řeči* a péče o její aktivní užívání i mimo školu. Proto je důležitý pobyt neslyšících mezi zdravými lidmi, kdežto trvalé vyřazení ze společnosti, ve které mají žít v dospělosti, znamená nadměrnou izolaci, nezpůsobilost adaptovat se v životě, takže u nich mohou vznikat záporné rysy osobnosti. Výchova v dětských domovech pro nedoslýchavé, pro neslyšící a pro děti se zbytky sluchu nedovoluje potřebnou komunikaci s lidmi s normálním sluchem a s rozvinutou řečí. Domov pro děti se sluchovými nedostatky posiluje jejich tendenci dorozumívat se převážně posunkovou řečí. Takto se utlumuje snaha školy

Tab. 9. Učební plán základní školy pro vadně mluvící

předmět	ročník							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Český jazyk a literatura ¹	9	9	9	9	5	5	4	4
2. Ruský jazyk	—	—	—	—	4	3	3	3
3. Prvouka	2	2	—	—	—	—	—	—
4. Vlastivěda	—	—	1	2	—	—	—	—
5. Dějepis	—	—	—	—	2	2	2	2
6. Občanská nauka	—	—	—	—	—	1	1	1
7. Zeměpis	—	—	—	—	2	2	1	2
8. Matematika ²	4	5	5	5	5	5	5	5
9. Přírodověda	—	—	2	2	—	—	—	—
10. Přírodopis	—	—	—	—	2	2	2	2
11. Fyzika	—	—	—	—	—	2	2	2
12. Chemie	—	—	—	—	—	—	2	2
13. Hudební výchova a zpěv ³	1	1	1	1	1	1	1	—
14. Výtvarná výchova ³	1	1	2	2	2	2	1	1
15. Psaní	—	1	1	—	—	—	—	—
16. Pracovní vyučování ³	1	1	1	1	2	2	2	2
17. Tělesná a sportovní výchova ³	2	2	2	2	2	2	2	2
18. Povinně volitelný předmět ⁴	—	—	—	—	—	—	2	2
celkem	20	22	24	24	27	29	30	30
19. Individuální logopedická péče	2	2	2	2	2	2	2	2
20. Nepovinné předměty ⁵	1	1	1	1	2	2	2	2
21. Zájmové kroužky	—	—	2	2	2	2	2	2

Poznámky:

¹ V českém jazyce se v 1. ročníku vyučuje i psaní.² V 8. ročníku se věnuje 1 hodina rýsování a základům technického kreslení.³ Součástí výchovně vzdělávacího procesu je čtyřtýdenní cyklus intenzivní logopedické péče v rozsahu 3 hodin týdně, které se získávají snížením počtu hodin v označených předmětech.⁴ Další cizí jazyky; konverzace v ruském jazyce; základy techniky; chemicko-biologická praktika; fyzikálně-chemická praktika; matematicko-fyzikální praktika.⁵ V 1. až 4. ročníku: pohybová výchova; sborový zpěv;

v 5. až 8. ročníku: cvičení z českého jazyka; cvičení z matematiky; sborový zpěv; hra na hudební nástroj; zpěv a pohybová výchova; výtvarná výchova; technická praktika; domácí nauky; sportovní hry;

v 7. a 8. ročníku: konverzace v ruském jazyce; cizí jazyk; matematicko-fyzikální praktika; fyzikálně-chemická praktika, chemicko-biologická praktika.

směřující k tomu, aby defektní žáci používali artikulovanou, mluvenou řeč a tím se zdokonalovaly jejich slovní projevy. Pro jejich optimální rozumový vývoj je proto mnohem vhodnější výchova v prostředí, ve kterém se používá k dorozumívání mluvená řeč.

Po ukončení povinné školní docházky přechází část dospívajících se sluchovými vadami do *odborných učilišť pro mládež s vadami sluchu*. Kromě teoretického vzdělání poskytují tyto školy současně odborný výcvik v dílnách školy. Po úspěšném absolvování učňovských zkoušek obdrží výuční list z národního výboru v místě školy. Žáci, kteří mají předpoklady pro absolvování střední školy, jsou přijímáni do *gymnázia pro mládež s vadami sluchu*, případně do *středních odborných škol pro sluchově postižené*. Vzhledem k tomu, že úroveň vzdělávacího procesu vyžaduje náročnou technické vybavení, je studium na speciálních středních školách pro tyto studenty snadnější. Pokud to sluchový defekt dovoluje, mohou pokračovat i na vysoké škole, ovšem většinou jen na některých oborech.

Tab. 10. Učební plán základní školy pro nemluvíci

předmět	ročník				
	1.	2.	3.	4.	5.
1. Český jazyk a literatura ¹	10	11	11	11	11
2. Matematika	3	4	5	5	5
3. Hudební výchova a zpěv	1	1	1	1	1
4. Výtvarná výchova	2	2	2	2	2
5. Pracovní vyučování	2	2	2	3	4
6. Tělesná a sportovní výchova	2	2	2	2	2
celkem	20	22	23	24	25
7. Individuální logopedická péče	2	2	2	2	2
8. Nepovinné předměty ²	1	1	1	1	1

Poznámky:

¹ V českém jazyce se vyučuje v 1. až 3. ročníku i prvouka, v 1. až 4. ročníku psaní, ve 4. a 5. ročníku vlastivěda a přírodověda.

² Pohybová výchova.

Defekty řeči se odstraňují v rámci možnosti v ambulantních *logopedických poradnách*, které se zabývají převážně lehčími případy jako jsou prosté vady výslovnosti, počátečné koktavost apod. Jde-li o tak těžké defekty, že je nelze zvládnout ambulantně, realizuje se systematická péče v *denních* nebo v *internátních speciálních institucích*, kam se zařazují děti na nezbytně nutnou dobu. Těžké defekty předškolních dětí jako jsou poruchy řeči po rozštěpu patra, těžká patlavost až hotentotismus, kdy řeč je nesrozumitelná, neurózy řeči, nemluvnost se odstraňují ve *speciální mateřské škole*. Jejím úkolem je *upravit* pokud možno do počátku školní docházky *nedostatky řeči* do té míry, aby děti mohly přejít do základní školy mezi zdravé vrstevníky. Samozřejmě, že je nutno vyloučit defekt sluchu a defekt intelektu, protože rovněž u těchto defektů se projevují výrazné vady řeči.

Základní školu pro vadně mluvící navštěvují žáci s normálním rozumovým vývojem, jejichž vada řeči jim znemožňuje úspěšné vzdělávání v normální základní škole. Škola má speciální třídy pro žáky *s mluvícími neurózami* a *s těžkými formami dyslálie* (patlavosti) např. po rozštěpu patra. Pečuje systematicky o správnou a plynulou výslovnost a o případné odstranění psychických následků, které mohou defekt doprovázet. Působení je důsledně komplexní, individuální i skupinové a prolíná všemi vyučovacími předměty i celým výchovně vzdělávacím procesem. Na této škole se používají běžné učebnice, počet žáků ve třídě je snížen, takže dosahují snadno výsledků jako v základní škole. Pobyt je pouze přechodný, potom se děti vracejí do své kmenové školy mezi zdravé žáky, v případě potřeby do jiné vhodnější základní školy.

Do *základní školy pro nemluvíci* přicházejí děti postižené *alálií*, tj. dětskou vývojovou nemluvností a děti s *afázií*, tj. získanou ztrátou řeči způsobenou poškozením příslušných částí mozku. Zvláštní péče s užitím speciálních metod je věnována tvoření a rozvíjení řeči přirozenou slu-

chovou cestou. Hlavní povinností školy je *vybudovat řeč*, protože je základem duševního vývoje jedince a poskytovat vzdělání od přípravného do čtvrtého ročníku základní školy. Po upravení nemluvnosti přecházejí žáci do základní školy a nelze-li poruchu odstranit, do vhodné speciální školy.

Mimořádná pozornost se věnuje přechodu dítěte z těchto škol do školy mezi zdravé žáky a spolupráci s příslušnou základní školou ještě před příchodem dítěte, které mělo závažnější vadu řeči. Důležité je rovněž poučení ostatních spolužáků třídním učitelem a zabezpečení celkové příznivé atmosféry ve škole.²⁰

Mezi závažné případy patří jedinci, u nichž se projevují *defekty chování*. Jde o obtížně vychovatelné děti a mládež, které působí *vážné kázeňské potíže*, objevují se u nich *negativní mravní* nebo *charakterové projevy*, takže lze konstatovat, že jsou *sociálně narušené*. Jde o závažnější *zlozvyky, negativismus, lhavost, záškoláctví, útékovost a toulavost*, dále pak o *toxikomanie* různého druhu, o *delikvenci*, která se může vyznačovat *destruktivní činností, krádežemi, sexuálními úchytkami, mravními delikty* apod.

Nelze-li úspěšně vyřešit výchovné problémy těchto dětí a mládeže v rodinném prostředí, jsou zařazeny nejdříve na přechodnou dobu — maximálně do dvou měsíců — do *dětského diagnostického ústavu*, který zahájí ihned jejich převýchovu, výuku v internátní základní škole a současně plní i diagnostické úkoly. Děti mladší jedenácti let se přijímají výjimečně. Po detailním posouzení každého jednotlivého případu se přeřazuje většina do dětského výchovného ústavu, nevracejí se již do rodinného prostředí ani do dosavadní školy. Toto řešení předpokládá zpravidla omezení rodičovských práv a soudní výrok o ústavní výchově.

Po dobu pobytu v *dětském domově* navštěvují tito žáci buď *místní základní školu* nebo v těžších případech jsou umístěni do *dětského domova se základní školou*. Systematickým výchovně vzdělávacím působením a individuální péčí při nižším počtu žáků ve třídě je i u těchto dětí možno dosáhnout cíle základní školy, protože jsou normálně vzdělávatelné. Proto se vychází z učebních plánů a učebních osnov pro základní školu a užívají se také běžné učebnice. Závažnějším problémem je *volba vhodných výchovných postupů*, jejich využitím by měly být vychovány tak, aby se staly v dospělosti řádnými občany a začlenily se pozitivně do naší společnosti.

Na základě individuálního posouzení je však též možno postupovat podle učebního plánu zvláštní školy, nebo u mimořádně zanedbaných dětí podle individuálního plánu stanoveného učitelem.

Obtížně vychovatelná mládež, která již dosáhla čtrnácti let, se sleduje přechodnou dobu v *diagnostickém ústavu pro mládež*, kde se posuzuje stupeň mravní narušenosti chování na základě soustavného pozorování a studia materiálů. V těchto domovech jsou samostatně umísťovány dívky a samostatně chlapci, je při nich zřízena škola, dílny a možnosti pro

²⁰ Srovnej: Miloš Sovák, Uvedení do logopedie, SPN, Praha 1978; Miloslav Seemann, Poruchy dětské řeči, SZN, Praha 1955, str. 37–148, 198–250; Josef Kiml, Afasie a reedukace řeči, SZN, Praha 1969, str. 143–219, Zlatica Mátejeová, Silvester Mašura, Muzikoterapie při zajakavosti, SPN, Bratislava 1980.

zájmovou činnost. Po stanovení dalšího řešení jsou přemísťováni do *výchovného ústavu pro mravně narušenou mládež* ti jedinci, u kterých je soudem určena *ochranná* nebo *ústavní výchova*. Pro ty mladistvé, kteří nedokončili povinnou desetiletou školní docházku, se realizuje výuka diferencovaná podle úrovně jejich vědomostí a dovedností. V popředí je výchovný aspekt vyučování a důležitou jeho součástí tvoří *pracovní vyučování*, které je významným *prostředkem převýchovy*.

Naléhavým úkolem této instituce je odstranit morální nedostatky a vychovat z této mládeže řádné a uvědomělé občany. Není to však vždycky snadné, protože od dětství vyrůstali většinou v nevhodném prostředí, se špatnými vzory, rodiče o ně neprojevovali zájem, takže zlhostejněli a na základě uvedených nepříznivých vlivů se u nich vyvinuly poruchy hlavně v citové a volní oblasti. Někdy je sociální prostředí, v němž mladistvý žil tak defektní, že ohrožuje podstatně jeho další vývoj. Ve většině případů jsou konstatovány nedostatky v rodinných poměrech, takže se u této mládeže nevytvořily kladné vztahy k rodině, k domovu, ke společnosti. Ani škola nepřeklenula jejich problémy a proto je komplexní působení výchovného ústavu mimořádně nutné.

Ústavy mládeže se člení do *tří skupin*. V ústavu prvního typu pracují mladiství v závodech a navštěvují odborná učiliště. Často se jedná o jedince, kteří ještě nejsou narušeni, ale ohroženi okolím, z něhož přišli. Do ústavu mládeže druhého typu se umísťují ti, u nichž byly shledány společensky nebezpečné závady chování, do třetího typu jednotlivci se společensky nebezpečnou trestnou činností, u kterých dosud byla převýchova neúspěšná. Součástí těchto typů ústavů jsou odborná učiliště, která poskytují chovancům ucelené odborné vzdělání a odborný výcvik.²¹

U dětí s *duševními defekty* jde o celkové *narušení tělesného i duševního vývoje*. V oblasti psychické se týká poznávacích, citových a volních procesů i rozvoje osobnosti. Z hlediska členění těchto dětí do školského systému se vychází z nedostatku mentálních schopností, které jim znemožňují vzdělávat se s úspěchem ve školách pro zdravé děti.²²

V předškolním věku by měly chodit do *zvláštní mateřské školy*. To se však týká jen těch dětí, u nichž je již mezi třetím až šestým rokem defekt výrazný. Obsah práce se řídí programem výchovné práce pro jesle a mateřské školy s omezeními vyplývajícími z postižení dětí. Současně je respektována skutečnost, že v důsledku vadného duševního vývoje je porušena celá osobnost dítěte a nerozvíjejí se u něho optimálně společenské vztahy. Z těchto důvodů je také nutné vycházet z tělesné a duševní úrovně, nikoli z věku dítěte a volit při působení na ně takové činnosti, metody a prostředky, které jsou pro ně přiměřené, ale současně je aktivují. Zvláštní místo zaujímá individuální práce s dítětem, důsledné respektování jeho specifických. Současně jsou tyto mateřské školy důležitou dia-

²¹ Srovnej: Zdeněk Němec, *K metodice výchovy a vzdělávání obtížně vychovatelných*, SPN, Praha 1977; Michal Faltin, *Delikvencia dětí a mladistvých*, SPN, Bratislava 1972; Pavel Vodák, Antonín Šulc, *Závady a poruchy chování v dětském věku*, SPN, Praha 1964, str. 33–188.

²² Srovnej: S. J. Rubínšteinová, *Psychologie mentálně zaostalého žáka*, SPN, Praha 1973; Mojmír Dolejší, *K otázkám psychologie mentální retardace*, Avicenum ZN, Praha 1973; I. M. Solovjev a kol., *Zvláštnosti poznávací činnosti žáků zvláštní školy*, SPN, Praha 1956.

gnostickou institucí. Jejich úkolem je přispět na základě všestranného lékařského vyšetření a soustavného pedagogického i psychologického pozorování k rozhodnutí, kam zařadit dítě až dosáhne šesti let.

V období povinné školní docházky se přijímají do *zvláštní školy slaboduché až těžce debilní děti*, které jsou *vzdělavatelné a vychovatelné*. Děti z menších míst se umísťují do zvláštní školy se zvláštním dětským domovem.

Jde o případy, u nichž nastalo poškození mozku působením nepříznivých vlivů v různých vývojových obdobích a má za následek *trvalé* snížení intelektu. Děti prvního postupného ročníku se umísťují do zvláštní školy tehdy, bylo-li bezpečně prokázáno, že do ní patří. Dále sem přicházejí žáci, kteří byli jeden až dva roky neúspěšní v základní škole a u nichž jde o komplexní postižení, nikoli o neúspěch pouze v jednom či dvou vyučovacích předmětech. Je nezbytné, aby bylo dítě začleněno do zvláštní školy *včas*. Ze čtvrtého a z vyšších ročníků základní školy se přijímají převážně ti žáci, u kterých nastal vadný duševní vývoj úchylnou, chorobou, úrazem nebo procesem, který se projevil nebo vznikl až v pozdějším věku.

Vzhledem k tomu, že jsou mezi dětmi s duševními defekty značné individuální rozdíly, člení se ve škole do dvou skupin, a to na rozumově vyspělejší, které se zařazují do *typu A* a na děti rozumově slabší, začleněné do *typu B*.²³ U *skupiny A* se předpokládá, že žáci získají po absol-

Tab. 11. Učební plán zvláštní školy

předmět	ročník							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Český jazyk a literatura ¹	10	10	11	6	6	5	5	5
2. Vlastivěda ²	—	—	—	3	3	—	—	—
3. Nauka o společnosti ³	—	—	—	—	—	3	3	3
4. Matematika	4	5	5	5	5	5	5	5
5. Nauka o přírodě ⁴	—	—	—	—	—	3	4	4
6. Hudební výchova a zpěv	—	—	—	1	1	1	1	1
7. Výtvarná výchova ⁵	—	—	—	2	2	2	2	2
8. Pracovní vyučování	4	4	4	5	5	6	6	6
9. Tělesná a sportovní výchova	3	3	3	2	2	2	2	2
10. Doplňovací hodiny	—	—	—	2	2	2	2	2
celkem	21	22	23	26	26	29	30	30
11. Individuální logopedická péče	2	2	2	2	2	—	—	—
12. Zájmové kroužky	—	—	—	—	—	2	2	2

Poznámky:

¹ V českém jazyce se v 1.—3. ročníku vyučuje i psaní, věcné učení, prvky výtvarné výchovy, prvky hudební výchovy.

² Vlastivěda zahrnuje základní poznatky z dějepisu, zeměpisu, občanské nauky, přírodopisu, chemie, fyziky.

³ Nauka o společnosti zahrnuje učební látku z dějepisu, zeměpisu, občanské nauky.

⁴ Nauka o přírodě obsahuje také učební látku z přírodopisu, chemie a fyziky.

⁵ Výtvarná výchova se zabývá též rýsováním.

²³ Další rozvoj čsl. výchovně vzdělávací soustavy, Dílčí projekty, str. 65—66.

vování zvláštní školy odbornou kvalifikaci buď v odborném učilišti pro zdravé vrstevníky nebo ve zvláštním odborném učilišti. Rozumová úroveň žáků skupiny B je natolik snížena, že jejich společenské uplatnění vyžaduje dohled a řízení, jsou však schopni pracovat samostatně. Rozdělení žáků do uvedených dvou skupin se realizuje na základě dlouhodobého komplexního pozorování teprve od čtvrtého ročníku zvláštní školy.

Do učebního plánu zvláštní školy je zařazen mateřský jazyk a literatura, matematika, vlastivěda, nauka o společnosti, nauka o přírodě, výtvarná, hudební a tělesná výchova, pracovní vyučování a v prvních pěti ročnících se realizuje rovněž individuální logopedická péče. Používají se speciálně upravené učebnice a mnoho názorných pomůcek, vyučování je zaměřené prakticky s důsledným respektováním mezipředmětových souvislostí, aby žáci mohli pochopit snadněji okolní svět.

Tab. 12. A. Typový učební plán pro zvláštní odborné učiliště

předmět	ročník			celkem
	1.	2.	3.	
1. Český jazyk	2	2	1	5
2. Občanská nauka	1	1	1	3
3. Matematika	2	2	1	5
4. Branná výchova	1	1	—	2
5. Tělesná a sportovní výchova	1	1	1	3
6. Odborné předměty	6	8	10	24
7. Odborný výcvik	23	23	24	70
celkem	36	38	38	112
Nepovinné předměty				
8. Sportovní hry, výchova k rodičovství řízení motorových vozidel ¹	2	2	2	6

Poznámka:

¹ Jen u učebních oborů pro zemědělskou výrobu.

Po absolvování zvláštní školy může mentálně zaostalá mládež absolvovat *zvláštní odborné učiliště*, takže se může vyučit některému učebnímu oboru. U nás existují dva typy těchto škol. Pro lehčí případy poskytuje zvláštní odborné učiliště všeobecné a odborné teoretické vzdělání, odborný výcvik se realizuje na závodech, takže mladiství pracují v dílnách podniků pod vedením mistrů společně se zdravými uční. Mohou se takto přizpůsobovat normálnímu pracovnímu prostředí. Výuční list jim vydává závod po složení učňovských zkoušek. Jedinci s výraznějším postižením mohou být přijati na základě rozhodnutí odborné komise do zvláštního odborného učiliště s domovem. Odborný výcvik je zajišťován v dílnách škol, kde je možno přizpůsobovat metody práce individuálním potřebám učňů. Nevýhodou však je, že počet učebních oborů je omezen. Po řádném

Tab. 13. B. Typový učební plán pro zvlášť odborná učiliště, která zabezpečují pouze teoretické vyučování

předmět	ročník			celkem
	1.	2.	3.	
1. Český jazyk a literatura	2	3	—	5
2. Občanská nauka	1	1	1	3
3. Matematika	2	2	1	5
4. Branná výchova	1	1	—	2
5. Tělesná a sportovní výchova	1	2	—	3
6. Odborné předměty	10	8	5	23
7. Odborný výcvik	17,5	20	32	69,5
celkem	34,5	37	39	110,5
Nepovinné předměty				
8. Sportovní hry, výchova k rodičovství řízení motorových vozidel ¹	2	2	2	6

Poznámka:

¹ Jen u učebních oborů pro zemědělskou výrobu.

vykonání závěrečných učňovských zkoušek dostanou výuční list od příslušného národního výboru.

Tab. 14. Učební plán pomocné školy*

předmět	nižší oddělení 3 roky	střední oddělení 3 roky	vyšší oddělení 2 roky
1. Smyslová výchova	3	—	—
2. Rozumová výchova	5 ¹	9 ²	9 ³
3. Pracovní výchova	5	5	7
4. Estetická výchova	—	1	1
5. Tělesná a sportovní výchova	5	5	5
6. Individuální logopedická péče	2	2	2
celkem	20	22	24

Poznámky:

^{1 2 3} Složky rozumové výchovy: rozvíjení poznání, myšlení, řeči 3 věcné učení 2 věcné učení 3
 1 psaní 1 psaní 1
 rozvíjení grafických schopností 1 počty 3 počty 3
 počáteční počty

Pomocná škola je určena dětem, které jsou těžce rozumově postižené a jejichž vývoj je natolik narušen, že se nemohou vzdělávat s úspěchem ani ve zvláštní škole, ale není nutné je vyloučit ze školní docházky vůbec. Škola je rozdělena na tři stupně, a to na stupeň vyšší, střední a nižší. Učební plán zahrnuje smyslovou výchovu, rozumovou výchovu se zvlášt-

* Tabulky 1–14: Věstník MŠ a MK ČSR, roč. XXXIV, sešit 9, 20. 9. 1978, str. 106–119.

ním zaměřením na rozvíjení mateřského jazyka, počáteční počty, z estetické výchovy zpěv a kreslení, tělesná výchova obsahuje otužování, zvyšování obratnosti a rytmická cvičení, velká pozornost se věnuje výchově pracovní. U dětí se formují základní společenské návyky s důrazem na rozvíjení kladných vztahů ke spolužákům, k dospělým i ke společnosti a na pozitivní charakterové rysy. Docházka do pomocné školy trvá *osm let*, poté jsou žáci z této povinnosti *osvobozeni*.

Dříve se umísťovaly do zvláštních škol také děti s parciálními defekty. Pro neúspěchy, které měly v některém vyučovacím předmětu, navrhovala často základní škola jejich přeřazení. Nyní se pro tyto žáky zřizují na přechodnou dobu *specializované třídy při základních školách*, které jim mají umožnit překonat potíže, jež jim znesnadňují úspěšné vzdělávání mezi zdravými spolužáky. Do těchto tříd se zařazují žáci po komplexním lékařském, psychologickém a pedagogickém vyšetření, které vyústilo v přesnou diagnózu. Úprava těchto drobnějších defektů se realizuje soustředěným výchovným působením a užitím speciálních metod, forem a prostředků.

Uvedené řešení se týká *dyslektických žáků*, kteří trpí poruchou analyticko-syntetické a diferenciační schopnosti poznávat a skládat symboly písma, takže u nich dochází k nezdarům při čtení. Často se tato vada sdružuje s *dysgrafií*, tj. s poruchou analyticko-syntetické činnosti při psaní. Někdy se může připojit k dysgrafii *dysortografie*, což je vývojová neschopnost zvládnout pravopisné psaní. Žák, i když ovládá pravopisná pravidla, nedovede jich při psaní správně užít. Vzácnější je *dyskalkulie*, tzn. nesnáze při osvojování matematiky.²⁴

Také děti s *poruchami školní přizpůsobivosti a s percepčně motorickou poruchou* vyžadují zvláštní přístup. I pro ně jsou zřizovány specializované třídy při základních školách. Je třeba jim přizpůsobit výchovně vzdělávací proces se speciálním zaměřením na smyslovou výchovu a léčebnou tělesnou výchovu a tím u nich dosáhnout úpravy v učení a v chování.

Vychází se z učebního plánu, osnov a učebnic základní školy, odlišné jsou pouze způsoby a postup výchovně vzdělávací činnosti.

Žáci zůstávají ve specializovaných třídách kratší dobu, zpravidla *dva až tři roky*. Po této době jsou většinou schopni pokračovat s úspěchem v dalších třídách základní školy. V zájmu žáků je možno zřizovat i další typy podpurných tříd, které jim mají umožnit vrátit se do kmenové školy se všemi předpoklady pro její zdárné ukončení.

Děti a mládež s *duševními chorobami* se buď léčí ambulantně a docházejí podle celkového posouzení do příslušného typu školy nebo se umísťují na potřebnou dobu do dětských oddělení *psychiatrických klinik* nebo *psychiatrických léčeben*, kde se žáci také zúčastňují školní výuky.²⁵

²⁴ Srovnej: Jaroslav Jirásek, Zdeněk Matějček, Zdeněk Žlab, Poruchy čtení a psaní, Vývojová dyslexie, SPN, Praha 1966; Zdeněk Matějček, Vývojové poruchy čtení, SPN, Praha 1972; Lili Monatová, Vývojové změny diferenciačních schopností pěti až sedmiletých dětí, Sborník prací FFBÚ, I – 18, 1983, str. 85–103.

²⁵ Srovnej: Jarmila Vaňásková, Pavla Mlíková, Vyučování ve škole při psychiatrické klinice v Praze, in: Vojtěch Trnka a kol., Vyučování nemocných dětí, str. 134–142; Marcela Němcová, Co víme o duševních nemocech, Avicenum ZN, Praha 1975, str. 11–28, 47–56; Reiner Werner, Dieta s poruchami správania, SPN, Bratislava 1973.

Nejsložitější skupinou jsou děti s kombinovanými defekty, které se začleňují ve shodě se svým postižením do různých typů speciálních škol. Děti se sluchovými a zrakovými defekty se zařazují do příslušné speciální školy, děti mentálně postižené a trpící dalšími defekty se zapojují do zvláštní školy pro slabozraké, do zvláštní školy pro nevidomé, do zvláštní školy pro nedoslýchavé, do zvláštní školy pro neslyšící, do zvláštní školy pro vadně mluvící a do zvláštní školy pro tělesně postižené. Obtížně vychovatelné děti s vadným duševním vývojem se umísťují ve zvláštní škole s dětským domovem pro mravně narušené děti. Při rozhodování se dává přednost dominantnímu defektu, speciální péče se věnuje samozřejmě všem nedostatkům. V učebních plánech se respektují schopnosti a možnosti dětí se zaměřením na výchovu pohybovou, smyslovou, jazykovou a pracovní. Škola dbá o dosažení co nejoptimálnější úrovně žáků po ukončení školní docházky a připravuje je převážně pro manuální a pro pomocné práce.²⁶

Nevzdělavatelné, ale vychovatelné děti a mladiství se přijímají do ústavu sociální péče odděleně od dětí a mládeže nevychovatelné, která patří do ošetrovacího oddělení. Vychovatelné děti a mladiství se zaměstnávají jednoduchou činností, učí se těm nezákladnějším hygienickým návykům a sebeobsluze a jednoduchému dorozumívání. Obě skupiny jsou do dvanácti let v koedukovaném zařízení a od dvanácti do pětadvaceti let podle pohlaví umístěné odděleně.

Zvláštní pozornost se věnuje také *defektním dospělým a starým lidem*. S přibývajícím věkem narůstají různé chronické nemoci a celkově stoupá ve všech ročnicích počet úrazů souvisejících převážně s rozvojem techniky a motorismu. Některé z těchto zdravotních nesnází jsou poměrně dlouhodobé, nebo zanechávají dokonce trvalé následky. V lehčích případech se poskytuje postiženým lázeňská léčba, těžší případy se mohou léčit po rozhodnutí lékařské komise v léčebných a rehabilitačních ústavech.

Těžce postižení se přijímají do ústavů sociální péče pro dospělé, které jsou podle druhu defektně specializované na ústavy pro dospělé tělesně vadné, pro dospělé se smyslovými defekty a pro dospělé s defekty duševními. V těchto institucích mají možnost dalšího *léčení a komplexní rehabilitace, zájmové činnosti, pracovní terapie* apod. V poslední době se pro ně budují zvláštní střediska, kde by je bylo možno soustředit a zajistit také moderní a komplexní vybavení okolí rehabilitačním střediskem, kulturními institucemi, obchodní sítí, službami, školami apod. Kromě toho se také realizuje výstavba zvláštních bytových jednotek mezi zdravými občany nebo se staví v nové bytové zástavbě speciálně vybavené domy pro defektní občany a zřizuje se pro ně *rozšířená pečovatelská služba*. Rovněž domovy důchodců různého typu jsou součástí péče o starší a staré defektní občany.

Všechny tyto instituce jsou velkým pokrokem socialistické společnosti,

²⁶ Srovnej: Olga I. Skorochođovová, *Můj svět bez zvuků a bez světél*, SPN, Praha 1960, str. 5–103, 143–175; Jozef Baláž a kolektiv, *Komunikačné problémy detí s viacerými chybami*, SPN, Bratislava 1980.

která poskytuje občanům všech věkových skupin, pokud to potřebují, bezplatnou speciální zdravotní, výchovnou a kulturní péči. Umožňuje jim vzdělávat se v co největším rozsahu, včetně přípravy na odpovídající povolání, zajišťuje jejich společenské uplatnění a zabezpečuje je také hmotně, takže se mohou zapojit do společnosti a stát se jejími platnými členy. Starají se rovněž po všech stránkách o staré lidi a dbají tak o jejich klidné a spokojené prožívání podzimu života.